

Mladina

Leto II.

1925/1926

Štev.

23

Vsebina 2.-3. številke.

Srečko Kosovel: Manifest svobodnim duhovom. Stran 33. — Ivo Grahor: Rapallo. Stran 34. — Stanko Tomšič: Inteligenca in narod. Stran 38. — Srečko Kosovel: Kriza. Stran 40. — Izjava. Stran 45. — Srečko Kosovel: Zapeljivka in zapeljivci. Stran 46. — Srečko Kosovel: Pamflet ljudskoprosvetnega dela. Stran 47. — Rezijanec: Obiski. Stran 48. — Vinko Košak: Vprašanje ustanovitve Zveze slovenskih knjižnic in Zveze slovenskih odrov. Stran 49. — Bratko Kreft: Dokument. Stran 53. — Vinko Košak: Cankarjev spomenik. Stran 54. — Dr. I. Lokar: Naša povojna srednješolska mladina. Stran 55. — Univ. prof. dr. Tasič: Generacija pred stvaranjem. Stran 57. — Univ. prof. dr. F. Veber: Sokrat. Stran 62. — Prosveta. Stran 74. — Dijaško življenje. Stran 76. — Razno. Stran 78. — Za spomin! Stran 79.

Celoletna naročnina za dijake je Din 30'—, za nedijake Din 40'—.
V podrobni prodaji stane posamezna številka Din 5'—.

Uredništvo in upravništvo: Ljubljana, Križevniška ulica 6/I.

Rokopisi se ne vračajo. Naročnina, reklamacije itd. naj se pošiljajo samo upravi.

»MLADINA« izide desetkrat v šolskem letu.

Poštnina plačana v gotovini.

Urejuje: Uredniški odbor.

Odgovorni urednik: Andrej Šifrar.

Izdaja: konzorcij »Mladinec« v Ljubljani.

Za tiskarno »Merkur«: Andrej Sever.

Naslovno stran je izdelal arh. Ivo Spinčič.

za
dame
gospode
in otroke

O. Bernatovič
LJUBLJANA
MESTNI TRG ŠT. 5

Od dobrega
najboljše:
narejene obleke
dežni plašči
kožuhovina
trikotaža
klobuki
i. t. d.

Obleka

moška, iz pristnega češkega ševijota in fina dunajska konfekcija 580 Din, fina damska volnena obleka 220 Din, damski plašč 400 Din, fantovska obleka 190 Din, dekliška obleka 50 Din razpošilja veletrgovina R. Stermecki, Celje, št. 46. Ilustrovani cenik s čez 1000 slikami se pošlje vsakemu zastopnik, vzorci od sukna, kamgarna in razne manufakturne robe pa samo za 8 dni na ogled. Kdor pride z vlakom osebno kupovat, dobi nakupu primerno povrnitev voznje. Naročila čez 500 Din poštnine prosto. Trgovci engros cene.

Srečko Kosovel:

Manifest svobodnim duhovom.

Romain Rolland, ki se je boril vso svetovno vojno proti njej, stoječ, samotni služabnik duha kakor evropski prognanec v Švici, prognanec iz dežele krivice, ropanja in ubijanja, v samoto duha, je po krvavem viharju pozval vse duševne delavce z glasom izpraševalca vesti in oznanjevalca svobodnega, neodvisnega duha:

»Pet let so ločile nas, duševne delavce, armade, cenzure, predpisi in sovraštvo vojskujočih se narodov. Danes pa, ko polagoma ovire padajo in se meje odpirajo, kličemo mi, samotniki sveta, po obnovi našega duhovnega bratstva v novi obliki, ki naj bo trdnejša in odpornejša nego vse prejšnje.

Vojna je zmedla naše vrste. Skoro vsi intelektualci so usužnjili svojo znanost, svojo umetnost in vse svoje mišljenje poveljujočim vojskovalcem. Ne obtožujemo in ne spočitamo, kajti sami poznamo pre-dobro nemoč posameznika napram elementarnim izbruhom množice, ki je odplavila vse, kar je bilo brez trdnega oporišča. V bodočnosti pa bi se mogli in morali učiti od preteklosti.

Zato pa je dobro, da se spomnimo poloma na vsem svetu, ki ga je povzročila v molčečnost umaknivša se inteligenca. Misleci in pesniki so se suženjsko uklanjali pred maliki dneva in so s tem povečevali požar, ki je zažigal Evropo na duši in telesu še z ognjem neugasljivega, strupenega sovraštva. Iz orožarn svojega znanja in svoje fantazije so poiskali vse stare in tudi nove vzroke sovraštva (recimo teorijo o antagoniji živalskih plemen, ki vlada tudi med narodi. Op. prev.) zgodovinske vzroke in vzroke neke gotove vrste znanosti in umetnosti. S pridnostjo so uničevali vez in ljubezen med ljudmi in so s tem onečastili svet idej, katerega bi morali predstavljati, ter ga izpremenili — mogoče nehote — v orodje strasti. Delali so za samopridne politične ali socialne skupinske interese, za eno državo, za en narod ali za en razred. In sedaj, ko so vsi narodi, ki so se borili v barbarski vojni — zmagovalci in premaganci — obubožani, ponižani v neizmerni sramoti svojih blaznih dejanj, se zdi, da so z misleci premagane tudi njihove misli.

Kličem vas! Oprostimo Duh teh nečistih kompromisov, teh tlačičih verig, tega skritega hlapčevanja. Duh ne sme nikoli hlapčevati,

mi mu moramo služiti in samo on je naš poveljnik. Rojeni smo, da nosimo baklje Duha, da se okoli njega zbiramo, da poizkušamo zbrati okoli njega blodeče človeštvo. Naša naloga in naša dolžnost je, da prižgemo neugasljivo luč in da se usmerimo po večno mirujoči tečajnici. Sredi orgij napuha in medsebojnega zaničevanja ne bomo niti izbirali, niti obsojali. Svobodni služimo svobodni resnici, brezmejni v sebi, ki ne pozna zunanjih meja, brez nacijskih predsodkov, brez razrednih privilegijev. Da, veselimo se človeštva in ljubezni do človeštva. Za človeštvo delamo, toda zanj kot celoto. Ne poznamo posameznih narodov, marveč samo eden, neposredni narod, ki trpi in se bori, pada in se zopet dviga in kljub temu napreduje na težki poti krvi in znoja, ta narod vseh ljudi, ki so vsi naši bratje. Samo zavesti se moramo ljudje tega bratstva; zato moramo mi spoznavalci graditi most visoko nad slepimi vojskovalci, most novega bratstva v imenu enega in vendar raznolikoga, večnega in svobodnega Duha.«

Prosti prevod tega »manifesta svobode Duha« prinašamo zato, ker je potrebno, da postanejo tudi pri nas umetniki in učenjaki branitelji pravičnosti in resnice v časih krivice in nasilja. Ta poziv velja v prvi vrsti onim slovenskim »duševnim« delavcem, ki opravičujejo svojo molčečnost napram krivicam z izgovorom, da so krivice bile, da so in da bodo. Enkrat in za vedno hočemo obračunati z onimi, ki v svojem malenkostnem malomeščanskem samozadovoljstvu oslepijo za krivico in krivice; enkrat za vedno obračunamo z onimi, tolažečimi gladno, zmrzujoče človeštvo s tolažbami onega sveta, ki rosi v človeka krščansko ponižnost in usmiljenje. Mi smo prepričani, da bo le v času Pravice nastopila med ljudmi ljubezen, kot pogoj, cilj in vsebina življenja posameznika in človeštva, ljubezen kot faktor, ustvarjajoč iz človeštva enoto, ki je pogoj večnemu miru.

V borbi za resnico, v obrambi pravice, v protestu proti vsem protičlovečanskim dejanjem sodobne blazirane civilizacije, v borbi zoper gnilo kulturo, se bo izkazoval potencial duhovne sile. To duhovno silo zahtevamo od vsakega »kulturnega« delavca ob sedmi obletnici Cankarjeve smrti.

Ivo Grahor:

Rapallo.

Peta obletnica rapallske pogodbe je šla neopaženo mimo nas. A to ni le naključje. Usodni 12. november bi morali praznovati s splošnim žalovanjem. V svobodni Jugoslaviji pa tega nismo vajeni in, ker smo svečanosti že siti, bi tudi ob tej priliki ne imele pomena.

Konec svetovne vojne nam je prinesel upanje v svetlo bodočnost. Naše veselje pa je bilo kratko. — Koroški poraz nam je dokazal, da živimo v dobi surove sile, v dobi imperializma. V njegovem duhu sklenjena rapalska pogodba nas je posadila med premagance. Z Rapalom začenja propad slovenskega naroda. Državna meja je prerezala domovino na dva dela; Koroška je razkosana med

tri države in naši izseljenci v Ameriki zidajo nov dom sredi moderne Babilona. Druži nas samo materina govorica, ki tone v mešanico svetovnih jezikov. Ali nas ne druži še nekaj; ljubezen do domovine, do našega ljudstva? To vprašanje bo določalo našo bodočnost. Zavest naroda je njegova moč; vsaka nesreča je preizkušnja naše zavesti.

Germanizacija naših okrajin dokazuje, da je do vojne narodna zavest Slovencev pojemala; beneški Slovenci so jo izgubili popolnoma. Kjer pa je v drugi polovici 18. stoletja meščanstvo prevzelo vodstvo narodnega boja, tam se je zavest ojačila. Vendar je imel naš narodni pokret še pečat hlapčevstva, ki je znak šibkosti, in ni šel po lastni poti. Bil je le posnetek enakega pokreta naših sosedov in ostal do danes brez duševnih voditeljev. Ob koncu svetovne vojne nismo imeli pokreta, ki bi združeval vse narodne sile v boj za bodočnost. Zato je delitev našega ozemlja raztrgala tudi narod. Najprej je odpadlo meščanstvo svobodne Slovenije, ki je dobilo drobtinico politične oblasti in se gospodarsko okoristilo. Največjo škodo tega razvoja trpi ljudstvo in za njim država, ki se mora za koristi meščanstva boriti proti ljudstvu. Ideal meščanstva je močna Jugoslavija, ki naj dovrši ujedinjenje. Zanimivo je, da se v tem načrtu strinjajo vse naše meščanske stranke, čeprav so narodno misel zapostavile cerkvenim in praktičnim koristim. Osvobodilni načrt ne more spremeniti njihovega bistva. Zato danes meščanske stranke niso več voditeljice slovenskega naroda. Narod živi po vzorcu kapitalističnih sosedov in propada. To je nov dokaz, da mali narodi, ki so se le deloma otresli političnega suženjstva, ne morejo živeti v sredi kapitalističnih narodov in tekmovati z njimi.

Na naš narod v Primorju se je zrušila gnijoča imperialistična Italija. Zgradba barbarskega kapitalizma teži nas, kakor vse podjarmljene narode sveta. Država je kapitalistična organizacija. Na tej moderni Noetovi barki je prostor samo za enega: en narod, en pastir. Narod, ki pade v tujo državo, se razkroji, rodi svoj kapitalistični sloj in umre. Meščanstvo se trudi za uresničitev tega pravila in je v soglasju z njim potrdilo rapalsko pogodbo.

V kapitalistični državi ni politične, ne kulturne svobode. Tako tudi v Italiji. Primorci poznamo tudi to pravilo, ki ga zastopa laški fašizem. Združili smo se v obrambo in naše ljudstvo je zaupalo voditeljem iz Trsta in Gorice. Mnogo naših ljudi je sicer odšlo v Jugoslavijo, toda kdor je ostal, je bil tem odločnejši; izdajice smo šteli na prste.

Pet let je minulo od takrat. Pomniki našega mučeništva so še ožgani in krvavi. Fašistična Italija je oskrunila našo kulturo, vzela nam šole, uničila knjižnice in pregnala naše ljudi. A narod je bil trden, ker je bil složen. Nasilje nas ni ubilo. — Po petih letih pa je narod z grozo opazil, da podlega. Začela ga je razkrajati bolezen kapitalistične družbe.

Bolni duh zapadnega meščanstva se je najprej pojavil med našo gospodo in najbolj očitno v političnem delovanju. Nastopili sta dve stranki, kar ne bi škodovalo, če bi vsaj ena zajela celotno Primorje in postala voditeljica ljudstva. Meščanski stranki tega nista zmogli.

Brez notranje sile, ki jo daje jasno prepričanje, in brez resničnega programa sta padali in potegnili seboj skoro vso inteligenco. Razgalili sta se v ostudnem prepiru, ki ga vedeta v časopisju in, ki mu prvači »Mali list«. V dobi stalne raznarodovalne politike je prizadejal primorski prepir narodu ogromno škodo. Odpornost je padla in na deželi se je pojavilo nezadovoljstvo s politiko. A Gorica in Trst nadaljujeta boj. Čemu? Gorica in Trst iščeta opore v narodu, a naroda ne vidita. Kje je narod? Slovenski narod... In primorski boj odmeva v Ljubljani. To je peta obletnica Rapalla.

Primorje je kulturno in gospodarsko na robu propada. Kmet je osamljen, brez svobode in pravic. Plačuje davke za raznarodovanje, vzdržuje laške učitelje, duhovnike in uradništvo, plačuje krvni in moralni davek. Narod omaguje, fašizem gnezdi po vaseh: česar niso zmogle grožnje, lahko stori glad. Zato se je naš narod oklenil grude in skrčil pest. Vsak naš človek je živ protest zoper nasilje. Zahteva rešitve in išče poti, išče voditeljev, ki si jih je narod izbral, da najdejo pravo pot.

V začetku oktobra smo slišali, da bo v Ženevi konferenca narodnih manjšin. Pričakovali smo. Z udeležbo Nemcev, Madžarov, Poljakov, Rusinov in Belorusov, Litavcev, Slovencev in Hrvatov, je dobila konferenca evropski značaj in upali smo, da naša zastopnika doktorja Wilfan in Besednjak storita svojo dolžnost, da pred vsem svetom razkrinkata italijansko politiko v severnih kolonijah, da povesta vse, česar ne more trpeči narod.

Prišlo pa je razočaranje. Zastopniki tlačениh narodov so postali najlojalnejši prijatelji imperializma, ki ima centralo v Zvezi narodov. Poslani, da se bore za pravice človeka in naroda, se za te pravice niso borili, ker jih sami ne priznavajo. Konferenca je odklonila udeležbo nekaterih manjšin in razdelila vse v štiri vrste. Zatrlla je glas Litavcev in Rusov ter poniževala kolonialne narode. Konferenca se ni opirala na človečanska načela, zato je postala komedija.

V sedanjem položaju nismo pričakovali čudežev, a oportunistem naših poslancev nas je presenetil. Dr. Wilfan je bil početnik konference, a ji ni znal dati etičnega temelja. Bil je njen predsednik in ta čast je postala zanj sramotna, kajti nadaljeval je kot diplomat in ne kot zastopnik zaslužjenega ljudstva. Z njim je tekmoval le dr. Besednjak z izjavo, da priznava poslanstvo Italije v Afriki.

Kaj je storila konferenca? Zahtevala je, naj Zveza narodov vzame v zaščito narodne manjšine in naj jih brani, ker mi ne moremo. Nič drugega.

Svefa modrost! Kaj hočete lepšega: društvo volkov naj čuva ovce! To bo višek krščanske ljubezni.

Nemci so menda zadovoljni s konferenco, saj bodo kmalu v Zvezi narodov mešetarili z drugimi imperialisti. Ravno nasprotno občutke pa imajo ostale narodne manjšine, ki jim konferenca ni dala besede, in med njimi se nahajamo mi, Slovenci in Hrvati. Mi ženevske konference ne priznamo; prosjačenje doma trpimo, zunaj ga sovražimo!

Trst in Gorica čujeta to obsodbo, a se prepirata dalje in na obzorju so narodni mučeniki. V Ženevo, borci!

Samo pet let, a med naš narod so zasekala globok prepad. Svobodni del Slovenije, naš Piemont ne gradi. Meščanstvo živi v politični megli, topo in koristolovsko. V boj za jugoslovansko edinstvo stopajo posamezne skupine brez lastnega programa. Delati ne morejo, ker morajo z oblastjo vred prevzeti grehe vseh meščanskih strank. Zato Slovenci v Jugoslaviji ne zidajo; kar so podrle hotoma naše meščanske stranke v petih letih, ne popravijo več. Kajti razvaline Slovenije so temelj današnjih strank. Zopet gledamo predvojni resnici v obraz: slovenska inteligenca mora v svet, ker je domovina ne potrebuje. Praktični poklici imajo preveč naraščaja, industrija propada in se za naraščaj ne briga. Vladni strokovnjak g. Savić nam v svojih knjigah dokazuje, da slovenska industrija ni jugoslovanska in jo moramo iz strateških razlogov presaditi v sredino države. Vemo, da v njej prevladuje inozemski kapital in že zato nima naša dežela mnogo koristi od svoje industrije; vendar občutimo le preveč njen propad in bi morali storiti vse, da postane in ostane naša. Državna uprava odpušča uradništvo in učiteljev imamo preveč. To so znaki propada in vprašanje o ukinitvi ljubljanske univerze nam dokazuje, da propadamo po načrtu. Naša univerza ovira centralizacijo in to zadošča, da je del meščanstva za ukinitvev. Kdor pa še ni razmišljal o nasprotjih centralizma, si danes menca oči. Tako se godi naši politični inteligenci. Zato je petletni Rapallo nov mejnik, s katerega se slovenski narod ozira v svet. In vidimo, da je meščanstvo zapravilo vse pridobitve naroda.

Sedanost nas uči, da moramo prekiniti povojno politiko. V Jugoslaviji moramo znova začeti boj za svojo bodočnost in govori naj narod! V njem so še krepke vezi, ki gredo preko državnih mej.

Jasno je, da Primorci najbolj občutimo propad svobodne Slovenije. Vera v Jugoslavijo je pri nas zamrla; naša duhovščina je poskrbela, da govore pri nas o Srbih brez spoštovanja. Politične stranke so ustanovile v Primorju svoje podružnice, ki se odlikujejo z moralo stare šole. Bobbene organizacije so brez pomena, navadni posnetek fašizma, ki ne izraža narodne volje. Vlada pa smotreno zatira našo odpornost proti imperializmu in prepoveduje žalne manifestacije. Jugoslovanska matica ne more delovati niti med Slovenci, ki smo jo ustanovili.

Kdo je kriv? Kriva je v prvi vrsti naša gospoda, ki nemškutari in lahoni, ki nikoli ni resno mislila o narodu. Tista gospoda je odložila svoje rodoljubje v državno garderobo in moli zapadno zlato tele. Naša gospoda v Istri bi ji strašno rada sledila. »Žalostno je,« pravi »a ne obupujmo! Narod, ki je rodil Supila, Spinčiča in Trinajstiča, ne umrje in čeprav mu vzamejo vse.« Čemu ves boj? Tako je, gospoda; to je odkrita izpoved! Ne moremo; vse sile današnje družbe so proti nam. Kdo bi se upiral raznarodovanju? Mar katoliška duhovščina, ki priporčča cerkev za asimilacijsko sredstvo?***

* »Itarska Riječ«.

** Članki drja. Grivca v »Slovencu«.

Navedel sem dovolj dokazov, da je vsakomur jasno: propadamo. Naše meščansko časokisje je zabeležilo to resnico in lahko propada, njemu je vse enako. Nam ni. Priznati moramo resničnost, a ne smemo obupati. Ne bodimo meščanski in glejmo! Kako je zašel naš narod v današnji položaj? Kako je živel?

Zgodovina zadnjih let nam dokazuje, da se naš narod ni zavedel nove dobe. Živel je malomeščansko. Ko pa je meščanstvo odpadlo, je ostal narod ljudstvo. In ljudstvo hoče postati narod, začinja novo zgodovino. Od Radgone do Trsta začinja novo življenje, ki ne priznava potvorb. Dolžnost slovenske mladine je, da razume novo življenje, da ga živi. Kadar govori mladina, govori narod; kar zahteva ljudstvo, mora hoteti mladina-

Nesrečni Rapallo naj bo mejnik! Spoznali smo, da imperializem ni zrak za male narode, da današnja družba ne pozna svobodnih, temveč le zaslužjene in izkoriščane narode. Zato sprejemamo svoje mesto med narodi, ki trpe enako usodo. Njihov boj je naš boj in njihov dan bo tudi naš. Rapallo in Ženeva ostaneta madeža kapitalističnega sveta; življenje pojde preko njih. In isto življenje bo zrušilo kar je gnilega v deželi Rapalla. Mi hočemo gojiti to življenje in ga bomo branili, kakor ga brani naše ljudstvo v Primorju.

Pozdrav vsem žrtvam imperializma!

Pozdrav mladini, ki stopa v boj!

Stanko Tomšič:

Inteligenca in narod.

(Misli ob čitanju raznih člankov.)

Mnogo pišejo o naši inteligenci. Eni jo grajajo, drugi jo opravičujejo, tretji zopet o njej prorokujejo. A večina teh piše o njej, ne da bi poznala ali vsaj ne da bi razpravljala o pravih vzrokih stanja, v katerem se naša inteligenca nahaja. Često dobim utis, da si niso popolnoma na jasnem, kdo in kaj je inteligenca. Zdijo se mi enaki onemu, ki je hotel zdraviti ljudi, a ni poznal niti človeškega organizma, niti bolezní same, še manj pa njenih vzrokov. Razlikujem še ene, ki pišejo o inteligenci samo z namenom, pridobiti jo za sebe in za svoje špekulacijske gospodarske ali politične načrte. Kakor hitro pa ima pisec gotov egoističen interes na stvari, o kateri piše, ne more biti več objektivni, čisto niti ne odkritosrčno subjektiven, ker je morda njegovo pravo subjektivno mnenje zaželjenemu cilju nasprotno in škodljivo. Zato se ne smemo čuditi, če vidimo, da tako pisarjenje ne spremeni prav ničesar na naši inteligenci in da gre ona samo preko tega, kakor da se je ne bi tikalo.

Govorijo o problemu inteligence, o njeni krizi, disorijentaciji, o njeni pasivnosti. Eni se zato na njo hudujejo, češ, inteligenca je za nič, drugi jo perejo in navajajo za to vzroke: povojna psihoza, boj za materijelni obstanek, sedanji način javnega življenja, ki mora privedi človeka v apatičnost, pomanjkanje novih, času primernih smernic itd.

Tu pa tam omenijo tudi besedo — odtujitev narodu in se pri tem seveda skregajo, ali je to res ali ne. Vsi navedeni vzroki pa so sekundarnega značaja in dokler ne poiščemo primarnih, tudi ne moremo odpraviti sekundarnih. Vendar skušajo rešiti problem inteligence samo z borbo proti sekundarnim vzrokom. In zopet so enaki onemu, ki je zdravil jetičnika z raznimi kapljicami ter ga pri tem z mirno vestjo pustil ležati v vlažni in zaduhli podzemski luknji, kjer si je — živeč med bujno rastočimi gobami — nakopal zahrbtno bolezen.

Problem inteligence brezdvomno obstaja. Javlja se v najrazličnejših oblikah, vsebujočih na eni strani vitalna vprašanja intelektualcev samih, na drugi strani vprašanje razmerja intelektualcev do celokupnosti, do naroda. Tu se kar nehote pojavi pred nami vprašanje: tvori-li inteligenca izrazit stanovski (socijalni) razred zase ali ne? Dostikrat slišimo o inteligenci kot posebni kasti in tudi sami intelektualci včasih to povdargajo, čitamo o ustanavljanju posebne mednarodne organizacije intelektualcev (konfederacija duševnih delavcev), niti niso tako redki glasovi, ki zahtevajo ustanovitev lastne politične stranke, odnosno smatrajo že obstoječo, navadno buržujsko liberalistično stranko, za stranko intelektualcev. In vendar inteligenca ne more tvoriti lastnega socijalnega razreda v narodu, ker bi bil v pozitivnem slučaju to nad vse nehomogen razred, v katerem bi življenski interesi posameznikov ne samo ne bili enaki, celemu razredu skupni, temveč bi si celo odločno nasprotovali. Vzemimo si samo za primer odvetnika in njegovega pisarja, tovarnarja ali bankirja, bančnega ravnatelja in privatnega ali državnega uradnika. Prvi — tip kapitalista, drugi, zlasti po vojni, — pravecati duševni bajtar, ki ne more niti pošteno živeti, niti pošteno umreti, a poleg tega — oba intelektualca . . . Nemogoče, da bi ti spadali v isti socijalni razred, razred intelektualcev. Edino kar veže vse intelektualce in jih v človeški družbi predstavlja kot posebno skupino, je način njihovega dela.

Inteligenca izhaja iz vseh vrst naroda, vse vrste naroda jo potrebujejo in ona se tudi v vseh vrstah naroda udejstvuje in za vse vrste deluje. Zato bi bilo pogrešeno, zagovarjati pripadnost inteligence kakšni posebni vrsti naroda, morda boljše situirani, in ostale izključevati. Saj sodimo cele narode po delih njihovih duševnih velikanov in nihče se ne spodtika na tem, hoteč odrekati narodu pravico do dela, ki ga je ustvaril njegov odličen sin (znanstvenik, pisatelj, umetnik). Inteligenca je sestavni del vseh narodovih slojev, torej last celokupnega naroda, kakor so last celokupnega naroda njena dela. Zakaj bi odrekli n. pr. našemu kmetskemu ljudstvu zavest, da so ravno iz njegovih vrst izšli naši največji možje, in zakaj bi skušali obleči te naše velemože v prisilen tuj in gosposki jopič in zabrisati vpliv njih porekla na njihovo delovanje? Veliki možje se rodé in ne fabricirajo v šolah, dasi so jim te za razvoj neobhodno potrebne.

Človeštvo preživlja dobo brezobzirnega materijalizma in živi v naravnost dušljivi atmosferi izkoriščanja svojega sočloveka. Danes velja bolj kot kdaj prej »Faustrecht«, ki je zamenjal krvavo orožje s svobodo liberalizma. Izrabljajoč to svobodo si je znal kapitalizem

podvreči in svojemu zlatemu teletu usužnjiti vso javnost: politiko, gospodarsko in socialno udejstvovanje, da, celo kulturne in vzgojne zavode. Potrudil se je, da se je celoten družabni red uredil po njegovih težnjah in da služi predvsem njegovim sebičnim namenom. S tem si je olajšal zarobljenje inteligence, katero je rabil za izvedbo svojih načrtov. Izkoriščane širše plasti naroda so postale napram svoji lastni inteligenci, uslužbeni pri narodovih izkoriščevalcih, najprej nezaupne, polagoma se je ta nezaupljivost sprevrgla naravnost v sovražstvo. Tu je nastal razkol med inteligenco in narodom, ki je povzročil obilo nepotrebnega gorja. Žalostno pri celem procesu je tudi dejstvo, da si s tem svojim korakom inteligenca tudi sebi ni pridobila boljšega položaja, temveč mora v ogromni večini deliti usodo ostalih izkoriščevanih vrst, in njeno izkoriščanje postaja od dne do dne večje. Mislim, da je vsakomur jasno, da morajo v takih razmerah nastopiti krize in disorijentacije inteligence, ker drugače sploh ni mogoče. In to je dobro znamenje, kajti vsak bolni organizem mora prestati krizo, da premaga bolezen.

O tem naj razmišlja naša inteligenca, ki se danes poniževalno udinga duhovnikom zlatih telet za ministrante, o tem pa naj razmišljajo tudi vsi oni, ki se bore proti tem razmeram, a često ne vedo, kje in kako naj bi stvar prijeli, da bi jim uspelo. Vedeti pa moramo, da predolga kriza slabi in uničuje organizem in da z vodenimi zdravili bolezní ne ozdravimo! Treba bo energične operacije; prej ko jo izvedemo, tem boljše bo.

Srečko Kosovel:

Kriza.*

Evropa umira. Do smrti izmučeni evropski človek divja z električno brzino v razvoj, divja in samo eno željo ima še: umreti. Državni aparati pritiskajo tega človeka k tlom, suženjstvo nevidnih spon duši tega človeka, prikovan je na zbesneli motor razvoja in se ne more rešiti. Demonska sila kapitalizma žene ta stroj proti koncu in rešitev je samo ena: da se razpoči ta stroj in da se ta človek osvobodi. A osvobojenja ni.

Politični absolutizem pritiska na izmučeno Evropo. Še zadnjič hoče vkovati polmrtvega, trudnega človeka, ki nima niti krvi več, da bi krvavel. Potem ko je izsesal moči iz ljudi, jih hoče vladati, usužnjiti. To je vzrok, da Evropa umira. To je kategorični imperativ njene smrti. Evropa mora umreti, to je njena odrešitev.

V vojni izkrevavele generacije, doma v kali zamorjene generacije, onemoglost in utrujenost, kruti absolutizem, ki ga ni sram kraljevati nad to izmučeno množico, vse to prinaša rešitev. Človek spo-

* Govoril kot prolog recitacijskim večerom 9. in 10. novembra, dne 9. novembra 1925 na šentjakobskem gledališkem odru, našemu odsotnemu meščanstvu v pouk, mojim poslušalcem v zabavo. S. K.

znava. Naj kraljujejo Neroni, človek spozna, da so Neroni. Naj kraljuje sila nad onemoglostjo, človek spozna. Zdaj šele ve, kaj potrebuje.

V pričakovanju vojne se je rodila nova umetnost. V tisti zloveški tišini, ki je razodevala krvoprelitje, se je rodila. V tisti zloveški tišini, ki je že bila gospodarska vojna. V zlobni preračunanosti, ki je šla za računom, a ne za človekom. Zato je prvič prestrašeno vztrepetala človeška duša, vznemirjena od strašne slutnje. Ne več za belimi sanjami, šla je za slutnjo človeka, šla za človekom. Tako se je rodila moderna umetnost in prva zaslutila grozo pred vojno, ki je milijonski umor. Po vojni: kaos, anarhija, nihilizem; posledice vojne: moralna depresija, ponižanje etosa. Tako se razvija moderna umetnost. Elementarni soizraz življenju, ne more zatajiti resničnosti, ako naj bo umetnost. Edina luč, ki zasije na razvaline človeštva in človečanstva, je človek. Človek kot posebljeni etos. Odtod ekspresionizem. A razvoj gre dalje: življenje ne zahteva le hipne odrešitve, odrešitve ene generacije, marveč rešitve človeštva. Človek ne pomeni cilja odrešitve, ampak postane temelj odrešitvi, pogoj novemu dobremu razvoju. Razlika med vsebino in obliko v umetnosti izgine za vselej v muzej estetikov; vsebina se hoče izražati v živi, svobodni organični obliki, biti hoče vsebina in oblika obenem, odtod konstruktivizem.

Tudi v naše idilično zelene pokrajine je prišel ta krik. A bilo je kot vedno: postal je odmev, ki je zamrl. Kajti samo štirikrat se je odzvala naša zemlja s svojo lastno besedo. Prvikrat s Trubarjem. Komaj je izpregovoril slovensko, že je bil pregnan. Prešeren je umrl, Levstik je znorel, Cankarja je odrešila smrt. Dolina šentflorjanska pa je ostala: njen simbol je Ljubljana s svojimi nizkimi, zakajenimi krčmami, koder ugašajo naši polizobraženci, koder tonejo ob začetku in sredi svoje poti naši umetniki, v tragičnem spoznanju, da ne zmorejo tega, kar bi hoteli. Polovico jih je usužnjenih po službah, njih zmognosti tonejo v kapitalu, ki je alfa in omega naših bednih, umetnostnih razmer. V nizkih zakajenih krčmah se je rodilo spoznanje, da smo narod, tam je ostalo; in če se je drugi dan prikazalo na obrazu človeka, ki je prejšnji večer napival bodočnosti, je bilo to spoznanje sramežljivo priznanje lastnega greha.

Res, tudi pri nas se je rodil ekspresionizem. A ne v umetnosti, v življenju. Iz naših obupnih razmer, iz štirikrat razkosanega naroda, stokrat ponižanega, niti enkrat obsijanega z glorio Pravice, se je rodil. Iz onemoglosti se je rodil, ob mrtvi maši obupa, ob prisotnosti milijona maloupnih, se je rodil, tedaj ko je tudi pri nas triumfirala sila nad človekom. Življenje je klicalo umetnika, rodilo ga ni. Kajti tudi če bi prišel, bi moral izmučen umreti od gladu in krivice.

Slovenski umetnik živi sredi mrličev in hlapcev. Obuja jih in prebuja, pa zaman, kaj bi mrliču svoboda, kaj bi hlapcu umetnost! Hlapec je zadovoljen z večerjo, kaj bi mu svoboda, kaj bi mu umetnost!

Višja oblika slovenskega hlapca pa je rodoljub. Tam iz gostilne ga poznam; njegov glas je v šumenju najbolj glasan. Dočim hlapec hlapčuje in nima nikakih potreb, se rodoljub navdušuje za narod. Ni pobožnjak po srčni potrebi, ampak samo iz rodoljubja. Krščen je prišel na svet, pa bi rad maziljen umrl, spravljen z Bogom in z ljudmi. To čredico, ki se ji pravi narod, ljubi, zato ker živi od nje. Reci mu pa o umetnosti, pa je že ogenj v strehi: Umetnosti? Kruha dajajte narodu! No in rodoljub ima prav in umetnik umira gladu. To je tista stara zgodba o gostilniškem narodu. Kam pa bi spravil visoko kulturo v to nizko, zakajeno izbo? Res nikamor.

Toda življenje samo skrbi za tragikomedijo. Narodu hlapcev in rodoljubov pošlje umetnika, ki izpove resnico o tem zakotnem, gostilniškem narodu, pove mu, da je njegovo življenje malenkostno in brezpomembno, pove mu, da je globus večji od Ljubljane in Evropa razsežnejša od Šiške, pa mu ta mili »narodič« vrača prokletstvo. Ali prokletstvo, to ni najhujše; to je tradicija slovenske umetnosti. Veliko hujše je tisto blago nerazumevanje: »Kaj bi ta mali narod z umetnostjo? Dajte mu kruha!« In rodoljub ima zopet prav. A v tej malodušnosti je skrivnost vse naše preteklosti. Zato je vsa zgodovina Slovencev kakor pričakovanje. Pred vrati stojimo, znotraj pa luč in veselje in godba; a vse to ni naše, vse to ni za nas. Mi smo samo hlapci. A hlapec ni hlapec zato ker hlapčuje, marveč zato ker se ne zaveda ...

Kako lepa je zgodba o kralju Matjažu:

Tam pod goro
čaka z vojsko,
čaka
junaka.

No in tu je junak, ki je prišel izdreti ostrino iz nožnice. Vojske se dvigajo, konji rezgečejo, kralj se prebuja. A junak obnemore in vojska zaspi. Kako lepa je zgodba o kralju Matjažu! Kako je pričakovanja polna! Ali kako ji nasprotuje ona o našem umetniku! Tam med gorami spi narod. Spi in hlapčuje. Rodoljub mu kraljuje. Pa pride mladenič-umetnik in izdere ostrino resnice iz nožnice in rodoljub se vzdrami in godrnja in vsa čreda za njim; in komaj izdere mladenič ostrino popolnoma, že ga čreda popade in ubije. Pa kaj bi to:

Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passiert,
Dem bricht das Herz entzwei.

Toda ne, slovenskemu umetniku ne sme počiti srce, kadar spozna to nepremagljivo dejstvo. To dejstvo samo mu daje nasprotnika, ki naj priključuje njegovo silo na dan. In naše razmere nudijo lahko bogato snov za satiro. Kje pa je na svetu še narod, tako majhen po številu, a tako velik po satiri, ki jo ustvarja sredi svojih razmer? Slovenski narod ne premore iz svoje srede tako sijajnega satirika kakor je on sam v svojih navdušenjih in dejanjih. Kaj mi pomaga kritik v fraku, ko pa je satira večja od njega, ko je on sam reprezentant te satire, ki hoče biti velikomestna, važna, globoka in gosposko sladka,

ko pa raca kakor senca ob človeku, kakor klepetava, kruljeva terci-jalka, ki te pozdravi v Kristusu in te nažene s hudičem, kadar po-staviš zrcalo pred njo. Kaj mi pomaga ta gladki obraz, ko pa vidim bradavico na njem, ki ni ne gladka ne blaga!

Slovenska družba je kakor dama, ki je dovolila, da jo opevaš. Ti pa, ki dobro poznaš ta obraz, ne opevaš ne šminke, ne rdečih usten, kajti ti veš, to oboje je laž civilizacije. Tebe zanima samo naravno; naravno pa je le eno: bradavica. In ti jo opevaš, ali o joj, kam vendar misliš, da jo opevaš, njo, najmanj važno! Ne oči nisi videl, ne ust teh presladkih, samo bradavico si videl, tisto malopomembno, malo-pridno bradavico. Ali stvar je taka: tista dama je lepa tako kakor vse: nič posebnega. Niti poznal bi je ne, da se mi ne predstavi sama in da me ni naprosila, naj jo opevam. Ali predraga, spoštovana dama! Umetnost ne razkazuje vsakdanjosti, ki si jo lahko ogleda vsak sam in zato splošen obraz ne more biti predmet poezije. Gledam in na vsej dami je zanimivo le eno: bradavica ob nosu. In jaz nisem kriv, da jo ima. Ali še to, da jo ima, jo omogočuje v pesmi in prozi; oveko-večena bo. O ti preljuba slovenska družba.

Kaj bi žalost, kaj bi obup, kaj bi tista prisiljena resnost! Saj ni-sem prišel zato, da ti čednost razkazujem in sodnji dan oznanjujem! Kaj bi čednost, tista priljubljena, tista skrivnostna, ki je ne najdem niti podnevi, ponoči še manj. Spisal bom odo na grehe, v skrivnostni temi ležeče, spisal zvečer in podnevi prebral. Spisal bom pesem o umetniku, ki prihaja in je proslavljen. Ob vhodu v mesto ga čaka župan (!) in občinski svetovalci, gasilno društvo, Sokoli in Orli in društvo profesorjev. Vse torej čaka umetnika. Umetnik prihaja na majhnem osličku, ki noče naprej. (No, ta osliček ima prav.) Pa ga umetnik razjaha in izpregovori: »Preslavno občinstvo šentflorjansko! Veliko sem hodil po svetu, veliko sem čul o vas. (Živijo klici!) Čul sem, da se je mnogo izpremenilo, odkar sem odšel. Da imate uni-verzo, sem čul, in dve gledališči v Ljubljani, da prirejate koncerte in igrate marionete. To vse je zelo pohvalno od vas, ali preljubi občani Šentflorjana! — samo enega nimate in to je: resnična umetnost. (Eden izmed občinskih svetnikov se narahlo popraska za levim ušesom.) Čul sem ljubljanske zvonove, pa ne pojo več tako kot nekdanj, veliko go-vore v svetem domu, pa ne več tako kot nekoč. Z vsem spoštovanjem govori tujina o vas. »Majhen narod,« govore v tujini, »toda veliko strank! »O veliki bodočnosti šepče tujina, kajti vse stranke delajo za narodov blagor. Veliko govore o vseh čednostih doline šentflorjan-ske, le o njeni umetnosti ne govore. Zato dovolite, da vam ustvarim umetnost!«

In ljubljanski župan odgovarja: »Nisem to kar sem, ali pogledjte, kdo izmed nas je to, kar naj bi po svojih sposobnostih bil? Zato sem to, kar nisem. Ali ne o tem. Prišel sem, da vas pozdravim! Res je, že dolgo pogrešamo velikega umetnika, ki bi zastopal Ljubljano pred svetom. Tu po Ljubljani sicer kolevraty par dolgotrajnih poetov, ki pa niso umetniki: Lirika, z eno besedo. Lirika. Zato ni namreč volitev. Razložiti vam hočem veliki pomen vašega povratka. Vaš povratek

pomeni za Ljubljano proslavitev. Zato nič več fraz, ampak vsi vam zakličemo: »Slava velikemu svetovnemu umetniku!«

Zastopnik univerze nastopi in ga pozdravlja: »Tako velike goste smo včasih sprejemali v francoščini. Zato ne zamerite, da vas nagovarjam v slovenščini. Saj veste, vsak človek govori najrajše v jeziku, ki ga je mati učila, ali bogvaruj, da bi bila univerza zato političen faktor. Ne, gospod umetnik, ne gospoda: univerza ni političen faktor. Univerza je znanstven inštitut, ki objektivno raziskuje — o — in v dnevne borbe se ne meša. Pomislite, kaj nam očitajo zadnjič: da smo Slovenci, da je ta univerza slovenska, ali gospoda, jaz vam zatrjujem, da univerza ni političen faktor. Seveda smo Slovenci, toda mi smo v državni službi in kaj bi — saj nas je premalo. Vidite, gospod umetnik, take so naše razmere, komaj izrečem, da sem Slovenec, pa sem že političen faktor. Ali gospod umetnik! Ne zato, prišel sem, da vas pozdravim. Vi ste sicer sodoben umetnik in kot objekt znanstvenega raziskavanja ne prihajate univerzi v poštev, toda saj veste: kulturno s kulturnim: umetnost z znanstjo . . .

Za ploskanjem in živijo klici nastopi višji glavar slovenskega narodnega in slovenskega obmejnega gledališča, obriše si še enkrat svoj potni, izmučeni obraz in se zasveti: »Gospod umetnik! Najprvo pozdrav. In oprostite, da sem tako pozen, veste, račun, račun . . . Ti obračuni! Slovensko gledališče, bi vas moralo pozdraviti prvo, prvo zato, ker je ogledalo sveta. (Igralec v ozadju množice kihne!) Veste, pravijo, da smo v krizi, ali ves svet je v krizi, zakaj bi ne bilo slovensko gledališča, ki je ogledalo sveta? Evropa je v krizi, človeštvo je v krizi in — o — o — o — naše finance so v krizi. Veste, naše gledališče je umetnostni zavod, državni umetnostni zavod. Veste, je strogo nadstrankarski, nepolitičen in vas pozdravlja, pozdravlja. Veste, nimamo sicer samo svojih domačih igralcev, toda gledališče je slovanski, državni, narodni, umetnostni zavod. In to gledališče vas pozdravlja. Oprostite! Da! To gledališče vas pozdravlja, prosim!«

Umetnik pa si pogladi črne lase in črno brado in izpregovori: »Prav nič vam ne zamerim, da nimate župana, da ne razpišete volitev. To so postranske stvari, gospoda. Ampak to mi ni prav, da se vsevprek opravičujete. Kdo je rekel kedaj, da je univerza političen faktor. Zakaj zatrjuješ ti poglavar, da je gledališče nadstrankarsko, da je umetnostni zavod. Kaj zatrjujete vedno vsevprek, da niste političen faktor. Mar se bojite Slovenci slovenstva?

Vidim vas: majhni ste; ne vsled števila, vsled plahosti. Zakaj obupujete, ko se preraja človeštvo? Ena rešitev prihaja: rešitev človeštva. Vi pa ste maloupni in umirate.

Ali ne čutite tega svetlikanja? Ali ne čutite gibanja množic? Novo človečanstvo vstaja. Kaj, če prihaja iz nižin! Ponižano je bilo. Kaj, če prihaja iz dna! Oskrunjeno je bilo. Kaj, če prihaja z nevihto in strelami! Tlačeno je bilo.

Samo eno je: da prihaja, da le prihaja! Odprite okna, odprite duri, osvobojeni človek prihaja! Poklonite se njegovemu trpljenju, poklek-

nite pred njegovim ponižanjem, pozdravite njegovo silo! Kajti iz trpljenja se je rodila radost, iz ponižanja poveličanje, iz sile vstajenje. Veliko trpljenja je bilo, veliko ponižanja! Ali ne radost ne poveličanje nista vstala iz njega pri nas. Jaz pa prinašam radost, poveličanje in vstajenje. V meni je čas, ko bo človek človeku: človek. V meni je čas, ko bo narod narodu: narod. Dajte mi roko, plahi, ponižni, zaslužjeni, dajte mi roko, da gremo v vstajenje...«

Vsi so navdušeni, ploskajo. Tri dni popivajo, tri dni napivajo svetli bodočnosti, tri dni pijani lepih besed. A glej: komaj utihne svetla beseda, že so maloupni in klonejo.

Kaj bi resnica, kaj bi satira! Izreči resnico, napiši satiro, pa se ti upira srce. Saj je pijano, preveč je pijano le vere v bodočnost. Naj je satira resničnost, rekel boš, da je satira, zato ker jo ljubiš, še to satiro, še to pregrenko resnico...

Prihajamo. Z delom prihajamo, kajti le delo je neporušljiva vrednota. V delu je sila, a v sili vstajenje. In te zadušne razmere nas ne plašijo. Kaj, če je megla nad nami, nad meglo je solnce. Ono je luč, ki nam sije v to trpko sodobnost.

Prihajamo; v znamenju umetnosti prihajamo. Ne one, ki se košati v obliki, ne one ki se oblači po modi. Prihajamo kakor smo: zdravi in bolni, veseli in trpkí, vsi kakor nas je rodilo žvljenje. Kajti človečanstvo umetnosti obstoji v tem, da se človeku približamo. Ne onkraj dobrega in zlega, pravičnega in krivičnega, ne z nadčloveško lažjo; kakor ljudje prihajamo sredi dobrega in zlega, pravičnega in krivičnega. Naša umetnost bo odsev naših življenjskih borb in našega iskanja, nje oblika pa bo rastla iz našega lastnega izpopolnjevanja.

Izjava.

Dne 20. novembra 1925 so akademiki demonstrirali proti vprizoritvi Golarjeve igre »Zapeljivka«. Ko je hotel zastopnik demonstrantov prečitati izjavo, mu je deloma policija, deloma pa občinstvo, ki je vpilo, kričalo in žvižgalo, to čitanje preprečilo. Deputacija demonstrantov (filozofa Ciril Debevec in Srečko Kosovel) je nato v prvem odmoru oddala gledališki upravi naslednjo izjavo:

Naše gledališče propada ne samo po vprizorjanju dramskih del, temveč tudi po izbiri dramskega repertoarja. Ker vodstvo naše drame nima nobenega strogo umetniškega programa, tava slepo za instinkti publike. Edino tako si moremo razlagati, da je prišla na oder Golarjeva »Zapeljivka«, ki je delo brez umetniških vrednosti, gola duševna revščina, pokrita vrhtega še s plahto puhlih kvant. Uprizoritev »Zapeljivke« pomeni za nas skrunitev dostojanstva Narodnega gledališča.

Zato najodločneje obsojamo to nekulturno dejanje naše gledališke uprave in pozivljamo odgovorne faktorje g. intendanta Mateja Hubada,

g. namestnika ravnatelja Milana Puglja, ter g. dramaturga Otona Župančiča, da delo brez odloga odstavijo z repertoirja in da tudi v bodoče vsa podobna dela odklanjajo. Ako je neodkritosrčna naša žurnalistična kritika, nismo neodkritosrčni mi, ki hočemo, da se da resnici mesta v javnem življenju. Zato apeliramo na vso slovensko javnost, da take vprizoritve bojkotira; vse kolege akademike in študente pa pozivljamo, da se naši izjavi pridružijo in da se v znak protesta demonstrativno odstranimo iz gledališča, kajti v gledališču, ki je reprezentanca kulturnega naroda, zahtevamo umetnosti, ne pa navadnega šunda!

Srečko Kosovel:

Zapeljivka in zapeljivci.

V trenutku, ko gre mimo nas senca Cankarjevega spomina, v uri tihe zbranosti ob spominu na človeka, ki je rušil gnilo zidovje slovenske omejenosti in edini odpiral vrata lepoti in pravici ne kot nadčlovek v pozi poeta, marveč kot človek, sodnik naših ostudnih domačih razmer, v tem trenutku igrajo v našem Narodnem gledališču Golarjevo »Zapeljivko«.

Ljubljana hoče smeha in zabave, umetnik lepote in pravice. Malo jih je, ki se niso izneverili umetniškemu poslanstvu in med njimi ni ne Cvetka Golarja ne umetnostnega vodstva Narodnega gledališča. Samo dvoje poti je za slovensko umetnost, da bo Jacinta ali da bo javna ponuda, ki bo zabavala fijakarje. V hipu, ko to pišem je na repertoarju že tretja svetovna umetnina, Scheinflugova Druga mladost, ki s Krpanom mlajšim in Zapeljivko tvori pozdravno uverturo Krpanu starejšemu in Krpanovi kobili.

Čisto naravno je, da smo v tej dobi krivic, hlapčevske uslužnosti, stoterih poniževanj in gospodarskih kriz do razžaljivosti občutljivi napram naši umetnosti. Umetnost nam mora biti uteha, dopolnilo in potrdilo naših vsakdanjih borb. Mi ne rabimo fijakarskega smeha, ne grobih dovtipov in smo siti takih pomij. Tudi nimamo tisočakov kakor tisti vsak dan siti gospodje, ki lahko plačujejo lože sebi in svojim kurtizanam v gledališču in baru. Mi tudi nismo hlapci, da bomo ploskali, če nam uprava »Narodnega gledališča« razdeli gratis vstopnice, kakor jih je pri zadnjem žvižgu »Zapeljivke« razdeljevala. Mi se zavedamo, da če lahko v imenu svojih idej trpimo, da lahko tudi v imenu svojih neplačanih prepričanj izražamo svoje prepričanje javno in privatno!

Mi vemo, da tega ne morejo v svoji bojzaljivosti niti gospod intendant Matej Hubad, niti gospod namestnik dramskega ravnatelja Milan Pugelj, niti gospod dramaturg Oton Župančič. A kdor z gladom učvršča svoje prepričanje, se ne bo dal odpraviti z očetovsko prijaznim opominom gospoda sedanjega ravnatelja Pavla Golie, naj bomo »priдни«.

Objest sitega, topoumnega malomeščanstva, ki ljubi neduhovite dovtype (ker duhovitih ne razume) in se naslaja nad dacarskimi dvoumnostmi, je rodila Golarjevo »Zapeljivko«. Salonski literat Oton Župančič je začutil v »Zapeljivki« curek življenja, katerega je ponudil Milan Pugelj ob svečanem jubileju gospe Polonce Juvanove našemu občinstvu.

Mi ne obsojamo »Zapeljivke« z moralnega stališča. Moralno stališče je za umetnost izvenumetnostni kriterij. Toda mi hočemo umetnosti ne pa pomij. V imenu ponosa ponižanega človeka si ne pustimo škropiti obrazov s pomijami. V imenu vseh, ki trpijo pomankanje, glad in mraz protestiramo proti taki »barski« zabavi naših verižnikov in kuharic v gledališču. In če uprava umetnostnega zavoda ni sposobna, da goji umetnost, naj jo odstavijo! Saj so pri nas ljudje, čeprav pošteni, značajni in umetnostno visoko kvalificirani, ter zato nesimpatični našim političnim strankam, ki imajo tudi v gledališču odločilno besedo, čisto po strankarski morali sodobne politike.

Kajti samo dvoje poti je za slovensko umetnost: da bo Jacinta ali pa da bo javna ponuda, ki bo zabavala fижakarje. Konec.

Srečko Kosovel:

Pamflet ljudskoprosvetnega dela.

Prosveta mora ljudstvo dvigati v izobraževalnem in etičnem zmislu. Kjer tega ne dela, je nepotrebna, kjer pa ljudstvo kvari, je kvarna in zločinska.

15. novembra 1925 je kolizejsko prosvetno društvo priredilo (o ironija!) prosvetni večer. G. ravnatelj ženske realne gimnazije, prof. Jug, se je v vznešenih besedah spominjal Primorja. Na koncu je kot nelogičen repek privezal »prosvetno« delo kot faktor, ki bo rešil Primorje. Potem so igrali Bevkovo dramo »Kajna«, tako, da sem mašil ušesa pred vsebino in pred interpretacijo (opozarjam, da sem navajen diletantizma — celo v gledališču!) tega škandaloznega dela, ki mu ne bi nikoli prisodil Bevkovega očetovstva.

A najlepši so bili komični prizori. Pornografija par excellence, dvoume lascivnosti, ki so naše dame tako šegemale, da so se hrupile kakor kobile, oštja madonarstvo, merdarstvo (italijanska merda: vzorni vzgojni nacijonalizem!) in tako dalje.

Tako se zabava naše malomeščanstvo, ki je vsega sito, tako se bo še dalje zabavalo, če bo naše gledališče uprizarjalo »Zapeljivke«.

Mislim, da se g. Jugu ni izplačalo govoriti o prosveti. Saj je taka prosveta pamflet vsakega resničnega prosvetnega dela, ki vodi v razvoj, tako, da se bomo čez eno leto čudili, če na prosvetnih odrih nikogar javno ne klistirajo.

Rezijanec:

Obiski.

I.

Prišel sem v Ljubljano.

Obiskal sem gledišče in se čudil. Slovensko časopisje me je zavedlo v lahkoverno mišljenje. Iskal sem delovanja, ki govore o njem poročila in po prvih razočaranjih v dramskem gledišču sem se potrudil na periferijo. A kaj sem videl? Pojdite z menoj po vrsti!

Prosvetno društvo za kolizejski okraj je priredilo prvi jesenski večer. Udeležba je bila dobra, sama gospoda in mnogo mladine. Odličen gospod je nagovoril goste in spominjal na Primorje. »Protestirajmo za naše zaslužnjene brate, ki jih bo rešila mogočna Jugoslavija« je izzvenel njegov klic. Pa videl sem, da je govornik komaj povedal, kar je mislil, a mislil ni nič. Samo trudil se je, da bi govoril slovenščino. Primorec sem in mi je žal, ker ni hvaležnosti v mojem srcu.

Z velikim naporom so odstranili zastor in igra »Kajn« je začela. Igrali so zanič. A kaj igravci! Pisatelj igre, g. F. Bevk sam, mi je prisolil krepko zaušnico. Osnova drame je namreč vse prej ko človečanska. Poglejmo te ljudi, ki jih trpinčijo fašisti, pisatelj in igravci! Slovensko ljudstvo, ki se peha za plugom, sta Jože in njegov oče. Izdajice, slovenski fašisti naj bodo Andželo, Gornik in nekatera dekleta (v tem slučaju prijetni deklici). A ravno ta dva nam postavi pisatelj kot socialni žrtvi našega naroda. Kajn — Andželo je nezakonsko dete slovenske žene in Arabca, ki sta se seznanila v Aleksandriji, kjer je služila. Ko se je vrnila domov k možu in povila Arabčka, se je v njegovem imenu odrekla vseh pravic in prvenstva. Deček pa je rastel sredi ljudi, ki so ga zaničevali nedolžnega. Ali je čudno, če nima zanje srca in po materini smrti postane fašist, ki izda lastnega polbrata in umori babico? Drugi fašist je Gornik, ki je prišel s culo v vas in ni našel kruha med Slovenci. Zaničevali so siromaka. Ali je čudno, če je postal fašist? Oba sta žrtvi in kazen za narod, ki bi imel tako dušo kakor jo riše Slovincem pisatelj Bevk.

Igra je zbudila po zaslugi vseh odercev in občinstva, splošen smeh. Kaj je prišlo iz nje dobrega v srca poslušalcev, ne vem. Tamburaši so krpali odmore in sledeča točka je rešila večer.

Komičen nastop. Igrala oz. pljuvala in pačila sta se »Sluga in kapitan«. Poznate ta kabaretno-bezniški »vic«? Je prav dober za inteligentno publiko, ki hodi po kvante na abonement. Otroci, gospodične, gospodje in gospe so ploskali v kobiljem smehu. To je bila glavna točka večera. Več niti od plesa nisem mogel pričakovati; prireditelji so bili zadovoljni, a gospoda govornika nisem našel. Kaj naj mu rečem? Odšel sem, kajti vstopnina 8 Din in pijača, ki jo moraš naročiti, sta me osušili. Vendar.

Hvala Vam prebivalci . . . Hvala Vam, ker ste v živalskem dopajenju pozabili misliti na Primorje, kamor bi Vas skoro zavlekel dotični gospod. Videl sem, da ste si svojo kulturo pridobili v potu obraza onih, ki ne morejo v restavracijski teater.

Hvala Vam, ker ste denarno podprli tako vzorno kulturno društvo! Ker ste pokazali, da ste rodoljubi po vzgledu in iz golega rodoljubja.

Vi ste svobodni, zato: Slava! kakor vam jo poje kronist v časopisih.

II.

Krekova proslava v Ljudskem domu.

Slovenci se radi bahamo z doktorjem Janezom Krekom. Poznali so ga v Avstriji in na jugu. Delal je za jugoslovansko edinstvo, posebno vneto pa je propagiral krščanski socijalizem, ki je po njegovi smrti pri nas zaspal. Vzrokov ne bom navajal.

Za gospodarski razvoj Slovencev je delal in storil mnogo. Izvršil je nalogo, ki bi je ne zmogla nobena naša politična stranka. Majniško deklaracijo štejemo med njegove zasluge. Danes pa se ga spominjamo samo radi lepšega.

Ob šestdesetletnici rojstva pokojnega doktorja so krščanski socijalisti priredili niz večerov po vsej Sloveniji. Ljubljanski bi moral biti najlepši, zato sem se ga udeležil. Videl sem tam pokojnikovega tovariša g. Gostinčarja in doktorja Gosarja. Večer pa me je razočaral.

Pohvaliti moram deklamacije delavske mladine in pevske točke akademikov iz »Borbe«. Uvodne besede ob Krekovi sliki in zaključne alegorične slike pa so bile sramotno slabe. Slovenščina je šepala s patosom, ki je bil v delavskih ustih tuj in prisiljen. Govor g. Gostinčarja je pokazal le one pokojnikove zasluge, ki jih ima za slovensko ljudsko stranko. Njegov dedič ni ljudstvo, njegove ideje niso prodrle, pokret je propadel. Letošnja proslava je za to nov dokaz. Mislim pa, da bi akademiki morali pri takih večerih pomagati, če so zapisali Kreka v program svojih društev. Potem bi ljudstvo, ki poseča prireditve res našlo tisto vzgojo, ki si je želi.

Vinko Košak:

Vprašanje ustanovitve zveze slovenskih knjižnic in zveze slovenskih odrov.

Doba, v kateri živimo, je žalostna. Ni pravega zmisla za kulturno delo in to niti med inteligenco, niti med ljudstvom. Kar pa se dela, je neenotno, neekonomično, destikrat brezplodno ali celo škodljivo.

Slovenija je naravnost preprežena z raznimi društvi. A pravega enotnega dela ni. Ta društva so ali politična ali pa se delijo v »napredna«, »klerikalna« itd. Tako je n. pr. mogoče, da ima večji industrijski kraj tri odre, ki vsi slabo uspevajo, ker je za vsakim politična

stranka in bi bilo seveda »greh«, če bi pripadnik ene stranke posetil predstavo druge stranke. Isto je s knjižnicami, pevskimi zbori itd.

Vse to pa škoduje že itak ubogemu razcepljenemu slovenskemu narodu. Mesto, da bi se združili vsaj v kulturnih zadevah v krepko falango, se pobijamo med seboj in rezultat tega bo kulturno nazadovanje, oziroma propast.

Odločno moramo zavzeti stališče, da se depolitizira kulturno delo med ljudstvom!

Namen mojega članka je načeti vprašanje zveze slovenskih knjižnic in zveze slovenskih odrov. Mislim, da ni potrebno posebnega dokazovanja o potrebi in koristi teh organizacij. Različne zveze in združenja, ki že obstojajo, so nas lahko prepričala o njih koristi za ljudstvo.

Zveza slovenskih knjižnic.

Govoril bom prvo o njej. Prepotrebni statistični material mi žalibog ni na razpolago, upam pa, da bodo mogli postreči z njim oni, ki so poklicani, da uresničijo to organizacijo.

V Sloveniji je — po moji sodbi — vsaj 300 knjižnic. Ne mislim tu samo knjižnice kot samostojne ustanove, temveč tudi one raznih društev, odsekov itd. Vse te knjižnice so brez vsake medsebojne zveze, nakupovanje, izposojanje knjig, se vrši brez pravega enotnega sistema. In komu to škoduje? Knjižnicam in ljudstvu!

Namen zveze slovenskih knjižnic bi bil:

1. kupovati knjige po gotovem enotnem sistemu,
2. cenena nabava knjig, enotno poslovanje, tako notranje kot zunanje.

K prvi točki pripominjam:

Knjige je treba nabavljati v sledečem redu: slovenska literatura mora biti zastopana v celoti, v kolikor to ni mogoče, si mora nabaviti vsaka knjižnica vsaj vse na novo izišle knjige. Iz srbo-hrvatske literature morajo biti zastopana vsa glavna dela, tako dramske literature, kot poezije in proza. Za ostale slovanske literature naj bi veljalo isto. Pri slovenski in srbo-hrvatski literaturi bi bilo želeli, da posedujejo vsaj vse večje knjižnice tudi vodilne revije. Svetovna literatura pa mora biti zastopana z glavnimi predstavniki. Seveda pa ne smemo pozabiti na dramo in poezijo, kakor je bilo do sedaj v navadi. (V največjih naših knjižnicah sem videl nekako favoriziranje romana in zanemarjanje drame in poezije.) To se ne sme več zgoditi. Izgovor, da bero ljudje največ romane, še ni zadosten. Knjižnice morajo biti voditeljice v ljudski izobrazbi! Različno »šundliteraturo«, občinstvu na ljubo, moramo na vsak način opustiti. Pri svetovni literaturi moram predvsem omeniti **dobre prevode**.

Za vse to — mi bo kdo morda odgovoril — ne rabimo »zveze«. To lahko upoštevamo, oziroma že upoštevamo sami.

Ugotavljam, da ne morejo imeti razne knjižnice, predvsem na deželi, vedno na razpolago ljudi, ki bi vedeli, katera knjiga je knjiž-

nici potrebna in katera ne. To velja zlasti za neslovensko literaturo. V »zvezi« bi morali biti zastopani dobri svetovalci za literaturo vseh narodov in za ono, ki je značilna za posamezne dobe.

Da bi imela ta »zveza« tudi velik ekonomski pomen, bom skušal obrazložiti v sledečih vrstah.

»Zvezi« bi bil namen, nabavljati knjige za posamezne knjižnice skupno; brez dvoma je, da bi tako lahko dosegla pri založnikih znaten popust. Skupno bi nabavljala knjige iz svetovne literature. Prepričan sem, da bi dala tudi inozemska založništva popust in da bi znižalo ministrstvo pri takih nabavah carino. Tako bi se znižala tudi izposojevalnina, (ki ni ravno majhna) in doseglo večje razširjenje knjig, s tem večja izobrazba ljudstva.

Opozoril bi še na eno točko, ki je posebno važna. Kakor sem že omenil, cenim število knjižnic v Sloveniji na približno 300. Vsaka teh knjižnic bi lahko vplačala v »zvezi« 100 Din in dobili bi tako glavnicu od 30.000 Din, s katero bi lahko prevzela »zveza« lastno založništvo. Dandanes se tiska radi denarne krize malo knjig. Riziko razprodati vsaj toliko knjig, da bi bili kriti stroški, je prevelik. Vse v »zvezi« učlanjene knjižnice bi se morale zavezati, da odkupijo najmanj eno do dve knjigi za svojo knjižnico, večje knjižnice, v katerih je obtok večji, bi jih odkupile tudi več. Računam, da bi se prodalo tako najmanj 500 knjig in če računamo, da bi kupilo občinstvo 300 do 400 knjig, kar ni veliko, vidimo, da so stroški že skoraj, oziroma že kriti. Tako bi dvignili izdajanje knjig in dosegli njih pocenitev. Pravijo, da se dandanes malo piše. Po mojem mnenju je vzrok v tem, da ne dobe pisatelji založnikov. Z izdajanjem knjig bi se dvignila tudi naša literatura. Mimogrede naj omenim, da bi morala biti pri izdajanju novih knjig ostra kontrola, da bi se ne tiskale take stvari, kot smo jih po večini dobili pri nas zadnja leta.

»Zveza« bi morala paziti tudi na to, da uvedejo vse knjižnice enotno zaznamovanje knjig in če mogoče tudi enotno izposojevalnino (torej enoten knjižnični in izposojevalni načrt).

Izdelati natančnejši program te »zveze« ni namen tega članka. O tem bodo morali premišljevati poklicanejši, to je knjižničarji naših knjižnic. Upam, da se bo kdo oglasil s svojimi predlogi ali pomisleki. Moj namen — sprožiti vprašanje zveze slovenskih knjižnic — bo s tem dosežen.

Zveza slovenskih odrov.

Drugo vprašanje, ki ga mislim staviti naši javnosti, je vprašanje zveze slovenskih odrov. Tudi tu moram poudariti, da je potrebno izločenje vsake politike. Kultura je edinstvena, svetovno naziranje je pa lahko različno. Prvo pa nam mora biti slovensko kulturno edinstvo in čudim se onim, ki govore o jugoslovanskem, ko še nismo dosegli niti slovenskega.

Glavni namen te zveze mora biti določitev repertoarja, ki je primeren diletantskim odrom. Igre kot so »Španska muha« itd. morajo

biti izključene iz repertoirja slovenskih odrov. Namen diletantskega odra mora biti predvsem v izobrazbi ljudstva, gojitvi slovenskega književnega jezika na odru in šele potem v zabavi.

»Zveza« si mora nabaviti zadostno število iger iz slovenske, potem iz srbo-hrvatske, slovanske in druge svetovne literature, ki ne zahtevajo velikih umetniških zmožnosti, niti ne pretežke dekoracije in prevelikega osobja.

Ne zadostuje pa samo repertoir. Potrebno je tudi dobro vodstvo, režijsko in literarno naobraženih ljudi, ki vodijo odre. Zato mora skrbeti »zveza« tudi za strokovno-poučno literaturo. Vsakemu režiserju bi morala biti znana Skrbinškova knjiga »Diletantski oder«, Navinškova »Lepa maska«. O režiji, izgovarjavi, inscenaciji, bi morala založiti »zveza« potrebne knjige; če ni izvernih na razpolago, bi bilo pač treba prevodov iz drugih jezikov in našim potrebam primernih prireditev. Vsako leto naj bi se vršili režiserski tečaji, seveda ne dva- ali tridnevni, temveč najmanj dva- do tritedenski. Tu bi dobili režije zmožni glavna navodila za svoje delo in smernice, v katerih se mora gibati njihovo delovanje in izpopolnjevanje. Enotno naj bi se organizirala medsebojna gostovanja, eventuelno izposojanje režiserjev itd.

Tako bi vzgajili diletantski odri tudi nekaj talentov, ki bi izpopolnili pozneje svoje znanje na igralski šoli in bi tako obogateli tudi naše centralno slovensko gledališče.

Ker vem, da je tudi tu pereče finančno vprašanje, bom podal tudi tukaj, kot pri zvezi slovenski knjižnic, gospodarski načrt te »zveze«.

»Zveza« bi odkupovala in posredovala pri nabavljanju potrebne repertoirja. »Zvezina« knjižnica bi izposojevala proti majhni odškodnini, v njej včlanjenim odrom knjige, če mogoče že z vlogami vred. Nabavljala bi skupno šminke, platno za kulise, kostume, ki bi jih medsebojno izposojevala, sploh potrebščine za oder. Izdelala bi enoten načrt električne razsvetljave in drugih tehničnih ureditev odra.

Skupno z »Zvezo slovenskih knjižnic« bi lahko izdajala igre, kar bi jih seveda precej pocenilo. Predvsem pa bi morali upošteviti domače dramske prvence, ki bi naj prestali svoj ognjeni krst na diletantskih odrih. Tako bi se dvigala tudi naša dramatika. Skrbeti bi morala za dobre prevode iz drugih slovstev in onemogočiti take, ki so polni srbo-hrvatskih, čeških in drugih besed, da jih kmalu ne bo nihče razumel.

To naj zaenkrat zadostuje. Kakor pri zvezi slovenskih knjižnic, je potrebno tudi tukaj, da se oglasiyo merodajni faktorji. Upam, da jim ne bo onemogočalo različno svetovno prepričanje in dnevno-politična vprašanja delovanja na tem, tako važnem, kot hvaležnem polju prosvetnega udejstvovanja.

Malenkostni strankarski interesi morajo izginiti s pozorišča, ko gre za korist slovenskega naroda, katerega kulturni napredek moramo pospeševati z vsem našim prosvetnim delom, brez ozira na našo politično pripadnost in osebne koristi.

Bratko Krefc:

Dokument.

Majhen je naš narod, a velik po svojih čednostih in mnogoštevilen po svojih velikih možeh, ki se v potu obraza trudijo za njegov blagor. In ker je majhen in ker ga še kljub njegovi visoki kulturnosti svet malo pozna, je bila pred davnimi leti izdana parola: Ven, v svet z našimi čednostmi in z našo kulturo, da bo vedelo človeštvo, kaj že ima in česa je še zmožen naš narod.

Naša največja čednost pa je čistoljubnost, alojzijevska nedolžnost vneta borba proti satanovim izkušnjavam. Pa seveda, kakor marsikaj drugega, ni samo to lastnost našega naroda, tudi drugi so tako srečni, da imajo može, ki se bavijo s tem poklicem.

L. 1901. se je zgodilo na Dunaju, da je slikar Klimt razstavil v secesiji sliko »Die Medizin«. Državna ocenjevalna komisija je izrazila svoje simpatije in priporočila sliko naučnemu ministrstvu v nakup. Slika naj bi se obesila v auli dunajske univerze.

Grofi, baroni, principi in profesorji, vsi čuvarji presvete čistosti, pa so zagledali v Klimtovi sliki delo — satanovo. Kajti na sliki je bila lepa, zdrava, v naravi redka, naga ženska. Kakor živa je zrla na grofe, barone, prince in profesorje, ki so jo prišli gledat in ocenjevat v zlatih lornjetah, monoklih in ščipalnikih. In ti vitezi presvete čistosti so se zgrozili nad sliko, zgražali nad Klimentom in se napotili v državni zbor intervenirat. Zakaj v nevarnosti je bila narodova čistost in otroška nedolžnost pa tudi bodočnost.

Če se slika razstavi v auli Almae matris, za boga, kaj pa mislite, ekselencja minister, kaj bo z narodovo bodočnostjo, z mladino?

Grofi, baroni, principi in včasih tudi profesorji, pa so politiki in diplomati, ki boja ne začno z nezadostnimi pripravami. Tako so poiskali vse one še čisto čuteče predstavnike drugih narodov, da skupno z njimi odvrnejo pretečo nevarnost. Smatrajoči priliko za izredno važno in pomembno tudi za naš narod, so se pridružili takrat trije predstavniki našega naroda akciji grofov, baronov, princev in profesorjev — in v imenu vseobče čistosti in svoje nepokvarjenosti.

... Die Angelegenheit hat nun sogar zu einer Interpellation im Reichsrath geführt, sicherlich ein in Kunstsachen ungewöhnlicher Schritt, der aber zeigt, welchen ersten Hintergrund der Kampf wider die Geschmacksverirrung erhalten hat. Die Abgeordneten Ritter v. Skene und Genossen haben nämlich an den Unterrichtsminister folgende Anfrage gerichtet:

In der gegenwärtigen Ausstellung der »Secession« in Wien befindet sich ein Bild von Klimt mit der Bezeichnung »Die Medizin«. Es verlautet, dass das Unterrichtsministerium die Absicht habe, dieses Bild für die Wiener Universität anzukaufen. Die auf dem Bilde vorkommenden figuralen Darstellungen sind derart, dass selbe vielleicht für ein anatomisches Museum, niemals aber für einen allgemein zugänglichen Repräsentationsraum in der Universität passen, weil sie keine fachmännische Verwertung als Lehrmittel bilden, sondern durch Roheit der Auffassung und Mangel an Aesthetik das grosse

Publikum tief verletzen müssen. Wir stellen daher an Se. Exzellenz die Anfragen: 1. Beabsichtigt Se. Exzellenz wirklich, das erwähnte Bild anzukaufen? 2. Beabsichtigt Se. Exzellenz nach etwaigem Ankaufe des Bildes von Klimt »Die Medizin«, die durch diese Art der Darstellung repräsentierte Kunstrichtung, welche den ästhetischen Gefühlen der Majorität der Bevölkerung entschieden widerspricht, indem er durch materielle Unterstützung eine solche Kunstrichtung fördert, zur offiziell österreichischen Kunstrichtung zu stempeln?

... trägt die Unterschriften folgender Abgeordneten: v. Skene, Graf Khevenhüller, Pabstmann, Graf Deym, Graf Pallfy, Prinz Siechtenstein, v. Baltazzi, Baron Morsey, R. v. Berks, Graf Marzani, Dr. Hruban, Dr. v. Fuchs, Dr. Kathrein, Dr. Lueger, Mayer, Dr. Scheicher, Ploj, Dr. Hirsch, P o v s c h e, Dr. V e n c a j z, Graf Dürckheim, Schoiswohl.

In Klimt je propadel.

Saj je tudi moral. Kajti profesorji, grofi, baroni, princi — in še naši —. Nepremagljiva četa!

Pa naj še kdo reče, da ne delamo reklame zase!

Fritz Karpfen: Oesterreichische Kunst. Literaria-Verlag A. G. Leipzig — Wien.

Vinko Košak:

Cankarjev spomenik.

Kmalu bo preteklo petdeset let, kar je bil rojen Ivan Cankar. Sedemletnico njegove smrti obhajamo v teh dneh, Spomenika pa ni!

Pa ne da bi samo spomenika ne bilo. To bi v naših časih ne bilo čudno. Ni tudi nikogar, ki bi se oglasil in povprašal:

»Kje si in kaj delaš odbor za Cankarjev spomenik?«

In mislim, da bi ne dobil odgovora.

Kdo bi se razburjal! Koliko odborov imamo in vsi spe spanje pravičnika. In mi Slovenci imamo sploh poseben talent za stvarjanje odborov — ki spe.

Morda pa sem krivičen. Kdo ve, če nas ne presentijo, kakor mati za god in nam postavijo lepega dne, ko se bomo najmanj nadejali, spomenik. Spomenik, ki bo delo uglednega umetnika in bo ustrezal ne samo vsem mogočim umetniškimi zahtevam — ki bo tudi v kras mestu in znak velike hvaležnosti naroda napram Cankarju.

Mi nismo bogati na spomenikih in še tistih, ki jih imamo, razven Trubarjevega, ne moremo biti veseli. Le slabe fotografije v bronu in kamnu so. Pa vendar sem jih vesel. Verne slike odborov so, ki so jih postavljali in ljubezni malih ljudi, ki so darovali za ovekovečenje svojih najboljših mož.

Koliko obletnic Cankarjeve smrti si zamudil odbor za Cankarjev spomenik! Vsaj vsako leto en dan, bi lahko pozval narod, da daruje za dostojen spomenik svojemu največjemu sinu. Tega nisi storil.

Zato dovoli dragi odbor, da te kličem k vstajenju. Prebudi se, potrka se v kesu na prsa in popravi, kar si zamudil!

Dr. J. Lokar:

Naša povojna srednješolska mladina.

Od vseh strani se čujejo pritožbe o njej. V uradih, bankah, trgovinah, obrtnih — povsod vlada nezadovoljstvo z naraščanjem. Očitajo mu nesposobnost za katerikoli posel in pomanjkanje volje za resno delo. Splošno se zvrča krivda na šole, ki so pa ostale vsaj pri nas do lanske Pribičevičeve preosnove iste kot so bile pred vojno, torej ne more biti ustroj šol kot tak povsem kriv neusposobljenosti naše mladine. Šola sama je tudi s svojimi gojenci nezadovoljna. Očita jim pomanjkanje potrebne nadarjenosti, lahkoumnost, površnost, lenobo, katere zadnje tri lastnosti nahajamo prevečkrat tudi med starim svetom.

Nenadarjenost, ki se opaža v vseh šolah, bi pričala na prvi pogled o umstvenem nazadovanju našega naroda, za kar bi si poiskali lahko vzrok v moralnem propadanju naših ljudi. Vendar je ta nenadarjenost, o kateri čujemo v povojnih letih, le navidezna. Število naših srednješolcev je namreč v primeri s predvojnimi leti in v primeri z narastkom prebivalstva silno poskočilo, dasi bi bilo moralo iz gospodarskih ozirov pasti. Jasno je torej, da silijo v srednje šole taki, ki niso zanje. Delavec poskuša, skoro vsak, pripraviti svojo deco po srednji šoli do dozdevno boljšega kruha. Najmanj 50 odstotkov teh otrok je zanemarjenih, zapuščenih. Vzrasli so prepuščeni samim sebi, ko sta morala oče in mati dan za dnevom na delo. Skoro vse te smatra srednja šola za nenadarjene, ker ne more ta deca vsled vladajoče učne metode srednje šole slediti z uspehom pouku. Med ljudsko in srednjo šolo zija namreč še vedno prepad, preko katerega zna le malokateri srednješolski učitelj brez nepotrebnih žrtev.

Medtem ko se dovaža iz industrijskih krajev vsako jutro z železnico v srednje šole mnogo slabega naraščaja, je pa dotok s kmetov vsled draginje in težkih razmer, v katerih živi danes naš kmet, skoro izostal. In baš ta dotok je dajal naši predvojni srednješolski mladini pečat nadarjenosti, resnosti in dostojnosti.

Obča nezadovoljnost s srednješolskim naraščanjem je pa očiten dokaz, da ni današnja mladina srednjih šol to, kar bi morala biti.

Vzrok temu je dvojen. Na eni strani ni naša šola v resnici več to, kar je bila. Pod pritiskom javnosti, ki je v času telesne kulture zahtevala, da ne sme škoditi izobrazba duha razvoju telesa, je šola popustila v svojih zahtevah pri naučnih produktih in v disciplini ter spuščala med svet pomanjkljivo pripravljen, nediscipliniran in na resno delo nenavajen naraščaj. Dobre stare učitelje je slabo zamenjaval učiteljski podmladek, ki je sam dokončal svoje študije v povojni površnosti in v današnjem polovičarstvu, podmladek, katere mu je jemala veselje do dela naučna uprava sama, ki je cenila šolsko delo po številu dobrih redov, ne upoštevaloč, da je med redi iste stopnje razlika, katero je zakrivila šolska oblast sama, ker se ni

brigala za izenačenje postopanja učiteljstva. Priznati se pa mora, da ni učni načrt naših šol najboljši, ker predpisuje preveč predmetov, a od večine malo pozitivnega s čimer se navaja mladina le na površno seznanjanje z raznimi disciplinami in naposled tudi z izbrano stroko.

Mladina sama pa prihaja v šolo že z nekim odporom proti njej. Splošen klic: »današnja šola je zanič!«, ki pa ni povsem upravičen, je okužil vse naše ozračje in navdal mladino z nezaupanjem do ustanove, ki more uspešno graditi le na zaupanju staršev in dece. Česar ne kvari javno mnenje o šoli, to delajo roditelji, ki ne iščejo vzroka za slab napredek pri deci, ampak pri učitelju, pri šoli in ki bi najrajši za vsakega od svojih petero otrok poseben tip šole, ki bi se najmenjal po potrebi celo med šolskim letom.

Da je mladini v času, ko hite sivolasci k nogometnim tekmam in prirejajo velika mesta brašnem žog bankete, žoga ljubša kot knjiga je umevno, ker bi bil nasproten pojav nenaraven, kakor bi bil nenaraven splošen idealizem mladine, ko navdaja večino odraslih sirov materijalizem. Če si išče ves svet lahkega, prijetnega življenja, gotovo ne bo iskala mladina težav. Cilj ji je, da se prerije čez šolske klopi, za kar zadostuje red »zadostno«, ki se dobi brez globljega občevanja s knjigami. Ponos dijaka na lepo izpričevalo je enako izginil kakor pri odraslih skrb za osebno čast. Trdo delo ne mika, ako ni nevarnosti v goljufiji, ki te na lahek način posadi v dragocen avtomobil. Zanimanja za literaturo, umetnost, glasbo ne zahtevaj od mladine, če starejši rod noče več poznati teh stvari, ki so jih imenovali nekdam lepe in človeka blažeče.

Da je današnja mladina neresna, polovičarska, da se ne usposablja za vestno dobro delo, temu ni kriva šola sama, tudi ne mladina, ampak v prvi vrsti oni, ki so ustvarili ozračje, v katerem ji umira dovzetnost mladega srca. Sredi grdobe ne išči lepote, sredi barbarstva ne olikanosti, sredi sirovosti nežnosti, sredi odvratnosti proti delu stremljenj.

Nekdam so opravljali ljudje svoj posel vestno in pošteno in tudi srednješolska mladina se je udeleževala vzorno v šoli in izven nje (lepa knjiga, znanost, umetnost, glasba, telovadba). Danes opažamo povsod nazadovanje in tudi mladina zaostaja. Preženimo zadušljivost našega javnega življenja, povzdignimo učitelja in šolo in tudi mladina bo storila svoje!

Da smo v splošnem na potu poboljšanja, nam pričajo razni dramatični, literarni, telovadni in pevski krožki, ki se ustanavljajo po naših srednješolskih zavodih v zadnjem času. Toda javnost, predvsem pa učitelji morajo kazati mladini pot in je ne prepuščati same sebi. Ena izpodbudna beseda koristi lahko, več kot koš negativnih sodb, brez vzorov pa ni idealizma!

Generacija pred stvaranjem.

Almanah grupe za socialnu i kulturnu akciju. Beograd (Mutapova 14) 1925.

Ima već godina dana kako je jedno društvo mladih intelektualaca, prikupljeno oko dr. Dragoljuba Jovanovića, prof. ekonomije na Beogradskom univerzitetu, obrazovalo u Beogradu Grupu za socialnu i kulturnu akciju. Bez materialnih sredstava i oslonca na ma koga, na ma koji faktor moći u ovoj zemlji. Grupa SKA pokazuje retku žilavost i izdržljivost, kakvu obično ne pokazuju grupe intelektualaca koje bi sebi postavili iste ili slične ciljeve, i ona je uspela da se razprostire po celoj zemlji i da danas ima svuda svojih pristalica. Za ovo kratko vreme, ona je izdala više publikacija u kojima je izrazila i objavila svoj program, organizovala predavanja o vrlo aktuelnim i interesantnim pitanjima (mada u jednom užem krugu dajući im karakter intimnosti) i najzad uspela da izda svoj Almanah: *Generacija pred stvaranjem*. Tako nam grupa SKA potvrđuje svakim danom sve više da ona živi i da je sposobna da napreduje. Za to nesumnjivo ima da se zahvali ličnim inicijativama i požrtvovanjima.

Kakva je ta grupa i šta ona hoće? Ona treba da je ono što joj njeno ime kaže: grupa za socialnu i kulturnu akciju. Njen glavni i prvi cilj je, dakle, socialna i kulturna akcija i grupisanje ljudi sa istom socialnom i kulturnom ideologijom. Svi bilteni, jedan za drugim, to su savršeno jasno potvrdili. U njima se izlaže naše socialno i kulturno stanje i predlažu reforme ili bar ukazuje na puteve za njih. Istina, mi možemo da tu nadjemo mnoge stvari koje nalazimo inače; ali prevariće se svako ko hoće da zaključi iz toga da je i program ove grupe sastavljen u stvari od lepih i zvučnih parola i lozinki dana. Ono što odlikuje ovu grupu i daje joj naročito mesto i osobitu važnost, to je njihova iskrena, duboko iskrena i proživljena težnja da razviju u našoj sredini socialni duh, socialno osećanje i mišljenje i da, istovremeno, unesu, uporedo s tim, realističan, naučan, način posmatranja socialnih i političkih pitanja i rada u društvu, induktivan metod, kako se jedan od saradnika Almanaha izrazio. Tako nam se ovaj pokret mladih ljudi ukazuje s jedne strane kao poklič, koji dolazi iz srea i kazuje se s oduševljenjem, za udruživanje ljudi u zadruge i sindikate, za neposredni i pošteniji kontakt, nepartiski i partizanski već kulturni i prosvetni, inteligencije sa narodom, za realan rad na privrednim i kulturnim problemima onih koji drže vlast...; i sve u znaku jedne solidarnosti svih privrednih i kulturnih činica društva, u jednom dubljem smislu, ne ispuštajući iz vida suprotnosti interesa koje postoje, i po tome i u jednom idealističkom smislu koji pretpostavlja razvijenu i probudjenu svest o potrebi kompromisa i uzajamne zavisnosti i važnosti opšteg interesa. I s druge strane on nam se ukazuje kao jedna otvorena kritika našeg državnog i socialnog života koja budi našu uspavanu savest. Jer stvari nisu tako ružičaste kako nam se rado pretstavljaju u izvesnim kru-

govima: u našoj zemlji ima da se ogromno radi, i narod bi i u politici zauzeo već jedno drugo držanje kad bi stajao kulturno više i osetio svoju bedu i kad ne bi postojalo i kad se ne bilo održavalo i veštački naduvalo i izazivalo, sa više strana, nacionalno pitanje.

U Almanahu mi smo dobili niz članaka, veoma sadržajnih, o raznim pitanjima, ali koji se svi stiču u jednoj tački, u jednom cilju i jednoj ideji. Oni svi skupa imaju jednu takvu zajedničku podlogu, da se individualne razlike jedva i osećaju. Nesumnjivo inače, mogla se stvoriti još veća harmonija i približenje medju člancima; ali ovako je možda bolje, pošto sada, ovakav kakav, Almanah ostavlja utisak spontanosti i, prema tome, spontanog sticanja u jednom cilju i jednoj ideji.

Dr. Mihajlo Konstantinović razvija solidarističku koncepciju o svojini, stvorenu pod uticajem razvoja ili tačnije porasta socialne uzajamne zavisnosti, a koja znači, da svojina vredi samo u koliko nije na štetu celine i po kojoj upravo pojedincu je svojina od strane društva podarena kao jedna socialna funkcija. Konstantinović navodi i nekoliko konkretnih primera ili situacija kada pojedinci ne smeju ne upotrebiti svoje pravo. (Pitanje svojine.)

Dr. Dragoljub Jovanović, sa puno osećanja za nedostatke današnje partiske, neorganizovane i atomističke države i za radjanje novih društvenih snaga, naročito sindikata, i nove »privredne demokratije« on povlači sasvim dovoljno precizne linije uredjenja sindikalističke države. Taj njegov sindikalizam, razume se, nema ničeg zajedničkog sa komunizmom. U njegovoj sindikalističkoj državi privatna svojina zadržava svoje opravdanje, kao i srednji društveni redovi, u koliko ne postaju orudje za eksploataciju. I upravo pretpostavka za takvu sindikalističnu državu je solidaristička koncepcija svojine. Šteta samo, što on i Konstantinović nisu približili svoje teze. Jovanović bi onda podvuso reljefnije ovakvo shvatanje svojine kao pretpostavku svoje sindikalističke koncepcije u državi, Konstantinović bi nam mogao da izvuče svestranije posledice iz takve koncepcije o svojini. (Organizovanje demokratije.)

Dr. Lujko Novak daje jedan lep i koncizan pregled seljačkog pokreta u Evropi, i tim samim ukazuje na aktuelnu veliku važnost ovoga pokreta. »Neodoljiva snaga svakog agrarnog pokreta jest u tom, što su angažovani najmnogobrojniji narodni slojevi. Kako smo videli, svuda se seljak uznemirio, selo je bačeno iz svoje učmalosti iz raznih uzroka. Taj se nemir stišava i opet buja, i kao plima i oseka raste i pada, ali selo više ne miruje. Negdje su motivi materijalne prirode, — pitanje hljeba, negdje su socialne, — pitanje seljakovog položaja u društvu i u državi, negdje je uzrok priliv na selo varoških elemenata koji treba da budu zemljoradnici. Ne može se kazati, da su i u jednoj državi uklonjeni uzroci toga nemira« (st. 50). Najgrublji uzroci, lišenoć seljaka zemlje, stalnog boravišta i proizvodnih sredstava nisu uklonjena, konstatuje dalje pisac, ni posle agrarnih reformama, ni kod nas ni u drugim zemljama. U svom izlaganju on sasvim pravilno konstatuje i ističe da seljačko pitanje »nije samo pitanje zemlje i sredjivajna posjedovnih odnosa na zemlji, već jesu li snaga, značenje i tereti

seljačkog elementa u srazmeri sa pravima i položajem njegovim u društvu i državi,« naročito s obzirom na činjenicu da je ono stalno slabo zastupljeno u državi i prema tome njegovi privredni i kulturni interesi.« Po njegovom mišljenju glavna su prepreka, koja zaustavlja napredak ovog pokreta, nerešena nacionalna pitanja, nedovoljna razvijena svest o zajedničkim interesima kod seljačkog staleža, nerešeni međunarodni politički problemi i slično. Osim toga, ovaj pokret nije dobio još svoga teoretičara, svoga Marksa, ili možda tačnije, nije sazreo do jedne idejnosti koja karakteriše sazrelost jednog pokreta. (Seljačko gibanje u Evropi.)

Luka Smodlaka nam saopštava kako je postao i kakav cilj ima Institut za uporedno kulturno ispitivanje čiji je rad inagurisan 5. sept. 1924 na Kristianskom univerzitetu (u Norveškoj). Za njega to je jedan simpatičan i lep primer — koji mogu Evropi i svetu da pokažu Skandinavljani — internacionalizma i vere u univerzalnost ljudske kulture, u kojoj imaju mesta i mali narodi pored velikih i koja se hrani više zajedničkim momentima nego različitim. (Kulturna kooperacija.)

Ilija Petrović ukazuje na primer američke škole energije u kojoj svi djaci ne moraju da svršavaju školu za jednako vreme, već svaki prema sposobnosti i u kojoj se daje pravo i stručno znanje. Zašto je samo pisac naglasio i rdjave strane američkog duha i američke škole (na ime, obožavanje Amerikanaca, fizičke snage, koje prelazi u jednu perverznu ekscentričnost) i nije pokušao da nam ih do kraja objasni? Jer mi ovako ostajemo nedovoljno ubedjeni u američki primer aktivnosti i energije, tim pre što smo čuli i o nekim krupnim nedostacima uredjenja američkih univerziteta, n. pr. što se tiče profesora i rektora. (Američka škola energije.)

Dr. Mijo Mirković daje jedan veoma uspešan (i opsežan pregled naše političke peripetije po fazama, i uloge naših partija sa izvanrednim opservacijama, koje su, u mnogome, sigurno tačne, koje su otvorene i poštene, kazane dosta temperamentno (u jednoj formi propagandističnih brošura što, nažalost, po malo umanjuje efekat). U jednom stavu on je ukazao na značaj ekonomskog momenta, ali ga nije dovoljno razvio, sugeriran svojom koncepcijom, da se kod nas vodi jedna borba pre svega za moć i vlast ili samo za lične pojedinačne interese (a ne grupne). (Diktatura Partizanstva.)

Otokar Keršovani pruža jedan iscrpan pregled omladinskih pokreta, obuhvatajući pak i literarne. Sam po sebi jedan vrlo koristan, posao zaslužuje pažnju, na stranu njegove oštroumne i inteligentne opservacije. Zaključak koji on izvodi nije laskav za omladinu. Opšta karakteristika staleško-ekonomskih organizacija je: dezorganizacija, partizanstvo i nedostatak solidarnosti. Sem toga, do sada efektivno nije postojala jedna jugoslovenska omladina. Bez obzira na klasnu podelu, danas se može zapaziti vrlo malo simptoma koji bi pretskazivali stapanje omladine u jednu celinu. »Fakat je da je omladina, po pojedinim plemenima, danas psihološki rasepanija no u vreme ujedinjenja. To je naročito slučaj kod djaka i studenata u Hr-

vatskoj i Sloveniji. (St. 135.) (Nove generacije i njihovi pokreti.)

Najzad Dr. Mih. T. Arsić izlažući kritiku istoriju borbe oko unutrašnjeg uređenja i dobre i rdjave osobine federalizma, on sasvim kuražno zaključuje, da su se mnogi narodi putem federalizma ujedinili i stvorili danas vrlo moćne države (st. 147) i optimistički veruje, da se razvoj kreće u smislu kompromisa. (Unitarizam i Federalizam.)

Jedan od njih, dakle, govori sa tvrdom verom u pobjedu solidarnističke koncepcije svojine. »Individualne sile nisu definitivno pobjedjene, ali su nesumnjivo načete. Socialne sile rastu, i sve više dobijaju svest o svojoj snazi. To je garantija da će se certana evolucija produžiti: svojima »individualno pravo« ne može u doglednoj budućnosti povratiti svoju raniju moć, a svojina »socialne funkcije« stalno će se učvršćivati.« (M. K., st. 16.) Drugi nam postavlja zadatke, precizno formulisane i dajući sintetičnije nego svi drugi, ali zato i već ma teoriski nego čni, jedan plan rada u celini. »U pozitivnom delu tih kulturnih napora, treba: 1. Socializovati ustanove: sve što je društveno glorifikovati i držati, stavljati ispred individualnog; 2. ljude humanizovati: egzaltovati čoveka, dizati kod svakoga njegovo moralno dostojanstvo; 3. život spiritualizovati i duhovne vrednosti kod čoveka i u životu stavljati napred, ispred materialnih; i najzad, 4. čistu misao i lepotu staviti na pravo mesto ili, jednom reči, — širiti socialan duh. Dve vrste napora, dakle, nameću se onima koji teže organskoj demokratiji. Materialnim poslom kritičkim i konstruktivnim, rušiti kapital njegovim sopstvenim sredstvima grupisati i organizovati ljude, stvarati velike zajedničke kapitale, koji će biti u stanju sukobiti se s privatnim kapitalom.« (D. I., st. 37.) Kod trećega njegovo izlaganje seljačkog pokreta sasvim logično kulminira u zaključku. »Seljački pokret nastaje pred našim očima i mi imamo samo jednu dužnost da učinimo sve, da priredimo sve da taj pokret bude odmah konstruktovan.« (Z. N., st. 55.) Četvrti samom konstatacijom evolucije kulture propoveda njenu univerzalnost. »Smisao kulturne evolucije pojedinih naroda nesumnjivo je odredjen potrebom da se stvaraju sve veće kulturne zajednice, dok se ne postigne krajnji ideal, koji mora biti izražen velikom sintezom pojedinih rasnih kultura.« (L. S., st. 61.) Peti kao bitni uslov našeg razvijanja nalazi razvijanje američkog duha. »Priroda je sasula u Jugoslaviju toliko bogastva, da bi nam i Amerika mogla da pozavidi. Ono, zak, što nemamo, i što nam treba da se razvijemo i da postignemo onaj stupanj savršenstva do koga su došli drugi kulturni narodi — to su američki duh, američki smisao za organizaciju rada, američka radinost i američka volja po napretku, i optimistična vera u bolje dane. Ako hoćemo da postignemo ono što su drugi narodi kroz vekove mirnog razvitka stvarali, bezuslovno je potrebno, da podjemo bržim korakom.« (I. P., st. 72.) Šesti ne nalazi drugog izlaza iz današnje diktature partija ništa drugo nego prosvetavanje naroda. »Više nego išta, važnije od partistih, političkih, ekonomskih interesa, potreban nam je jedan snažan prosvetni impuls, koji će pokrenuti školovane ljude na rad, koji će tim ljudima dati

neki smisao života, koji će na površinu izneti nove vrednosti. Treba, ma po kojoj ceni, učiniti prolom u sadašnju ukočenost, treba uspostaviti vezu izmedju sela i grada, izmedju školovanih i neškolovanih ljudi. I treba, i opet, ma i po ceni žrtvovanja otmenih manira, osetiti ljubav prema ismejavanome »geguli«, koji je danas sa svima svojim manama jedini rezervoar narodne snage. I treba, ma i po ceni da budemo proglašeni divljima i ljudama kartaški što i partiski zbor zameniti uticajem na radni narod rečju, primerom, životom i ličnošću. I baciti knjige u »inteligenciju« i u narod. Jer prvo što nama treba, jeste vaspitanje inteligencije, socialno vaspitanje njeno, vaspitanje kao sprema za njen socialan rad. Jer, površno formalistički i duboko nescialan elemenat u nama, — to je onaj cement što drži našu nepokretnost i ukočenost.« (M. M., st. 119.) Sedmi emperimentalno postavlja kao ideal novu školu, amerikanski tip studenta-radnika, praktičan tip (namesto starog idealističnog) pragmatizma, voluntarizma i konkvistadorstva, ali samo, koji će imati jasne i precizne ciljeve! »Treba nam nova škola. Ne više mrtva škola znanja i subordinacije. Nama treba škola koja će jedinki dati maha da se razvije u punu individualnost... Ponovno, mi trebamo aktivizma, osvajništva... sve te osobine razvijaju se u direktnom učestvovanju u stvaralačkom radu, čak u fizičkom radu... Naše škole treba da prestanu biti anemične. Mi trebamo amerikanski tip studenta-radnika.... Više racionalnosti treba da ima tip novog omladinca. I ne ćemo se, mislimo, prevariti, ako verujemo, da će nastupiti — kad tad — jedan period minimalizma, sitnih života, bez velikih istoriskih dekoracija. Na generacijama, koje će se tako morati žrtvovati, leži zadatak da svoj tihi rad oduhove velikim linijama široke socialne konstrukcije. Novo gibanje omladine ne može više biti nacionalističko i romantično. Ono će biti gibanje socialno, po celokupnom svom radu i mentalitetu (O. K., st. 137.) Najzad, poslednji veruje da je razvoj pitanja našeg unutrašnjeg uređenja u pravcu srednje linije. »Ali je neosporan jedan fakt — mi se nadamo, da nas budućnost neće demantovati — da se stvari kreću u pravcu revizije ustava i da ćemo uskoro dobiti široke pokrajinske autonomije slične onima koje su izneli u svojim nacrtima ustava Stojan Protić i dr. Josip Smodlaka.« (M. A., st. 150.)

Koliko istine i zbilje u planovima ovih mladih ljudi! Stvari su se možda mogle bolje dokumentovati, čak po jednom strogom naučnom metodu, moglo se voditi računa više da kod nas čak i omladina, ili jedan tip, tako rasprostranjen, omladinaca drukčije misli i zbog toga mogla se voditi više diskusija sa suprotnim gledištima — to bi sve učinilo stvari još ubedljivijim. Ali i ovakve kakve one se moraju uzeti u obzir čak i sa naučne tačke gledišta. Tu ima, nesumnjivo, preterivanja, ima ponekad možda više želja nego stvarnih, konkretnih predloga, prema našim prilikama — ipak nemoguće je to ne opravdati. Jer to je znak, da tu ima mladosti, da tu ima krvi i temperamenta, vere i cduševljena. Pred nama je, to moramo priznati, čitav jedan plan socialne i kulturne politike i čitava jedna socialna filozofija, moderna, aktuelna, savršeno životna i potrebna kao nasušni hleb

za mlade ljude koji znaju nešto više od korzoa i kafane i koji traže orientaciju u životu i smisao istorijskog momenta u kome se nalazimo. Ova filozofija bi imala samo da se još izradjuje da bi bile konture preciznije, veze čvršće i bilo više doslednosti i harmonije medjusobne — ništa medjutim lakše za ljude koji toliko slično misle. Ima samo jedna stvar, na koju hoću da im obratim pažnju i preko koje mi je nemoguće da predjem. Meni se čini da u njihovom programu nije dovoljno zastupljen moralni element, ma da se njihove ideje kreću jasno u tome smislu u više momenata i pretpostavljaju jedno idealističko gledište na svet. Ja idem dotle, da smatram da u krug njihove filozofije ima da udje i pitanje moralnog samovaspitanja. U vezi s tim da napomenemo da se bojim da nije odveć naglašen energizam, pragmatizam, praktičnost i. dr. — bolje je možda istaći kao ideal omladinaca tip socialnog radnika i staviti u diskusiju kako se on ima da obrazuje medju omladinicima. Svi energizmi, pragmatizmi i slično, su izloženi opasnosti da se pretvaraju u ideologiju sile ili ideologiju materialističku. Bojim se dakle da preveć veliki aktivizam ne uguši viši duhovni život.

Program Grupe SKA je socialno-kulturan. Njeni članovi bi mogli, prema tome, da budu pristalice više raznih partija, i samo crpeći u grupi ideje i snage za borbu u okviru svoje partije. Ali program s druge strane sadrži u sebi dovoljno momenata da čini osnov za jednu političku partiju, bilo da grupa predje jednoj od postojećih bilo da sama za sebe čini partiju. Ja ne volim da proričem šta će biti od toga dvoga: grupa će da ostane ono što je danas; ili ona će da postane politička partija. Jedno i drugo ima teškoća. Ako ostane ono što je danas, pitanje je hoće li ti ljudi imati dovoljno sredstava da razviju svoju akciju ne samo u punoj, već šta više dovoljnoj meri. U drugom slučaju opasnost je da stupajući na teren današnjih političkih borbi podju i oni putem »diktature partizanstva«. Izgleda mi ipak izvesno da će njihov rad, izdrže li samo više godina, uroditi plodom i da će kad tad morati da pristupe političkoj akciji, koja jedina može da pruži dovoljna sredstava i mogućnosti za ostvaranje njihovih ideja.

F. Veber.

Sokrat.

(Moderna slika iz davne preteklosti.)

(Nadaljevanje.)

Sokratova mlada leta.

Sokrat je bil rojen po vsej verjetnosti v prvih mesecih l. 469. pr. Kr. Bil je pristen Atenčan iz južnega atenskega predmestja Alopeke. Oče mu je bil kipar Sofronisk, mati pa »pridna in častivredna babica« Fainareta. Da so bili njegovi starši ugledne osebe, potrjujejo poleg imen še njih prijateljske zveze z rodbino slavnega vojskovodje Aristida, ki je sicer umrl že dve leti pred Sokratovim rojstvom; nje-

gov sin Lizimah pa izjavlja v enem Platonovih dialogov, da sta bila s Sokratovim očetom vedno dobra prijatelja in da ga veseli, da dela tudi Sokrat vso čast svojemu izbornemu očetu. Sploh je bilo atensko kiparstvo tedaj na višku razvoja in donášalo rodbini, v kateri se je kot v Sokratovi ta poklic nekako že dedno nadaljeval, razven uglednega mesta še gmotne dobrine. Vsaj Sokrat sam izvaja pri Platonu svoj rod iz Daidala, ki je bil prvi genialni zastopnik tega poklica in hkrati mitičen patron vseh kiparjev. Zato je tudi umljivo, da je oče mogel zapustiti Sokratu hišo v mestu in še nekoliko premoženja, po poročilih bržkone v vrednosti kakih 5000 do 6000 zlatih dinarjev. Za izmišljotine pa smatram različne verzije, kakor da je živel od milodarov svojih učencev ali da je bil celo suženj, ki je moral kamenje tolči in ki ga je odkupil šele bogati Kriton. Proti vsemu temu govori odločno najmanj troje. Prav o Sokratu je dokumentirano znano, da v ostrem nasprotju s sofisti ni sprejemal nikakih honorarjev in da mu tudi sicer prav z denarjem ni mogel nihče blizu. Dalje je bil Sokrat enako dokumentirano kot vojak v vrstah tako zvanih hoplitov, t. j. težko oborožene meščanske pehote in je torej po tedanjem premoženskem ustroju stanov moral pripadati tretjemu, meščanskemu stanu. Končno pa izjavlja v Platonovi Apologiji sam, da živi sicer v revščini, ker mu njegov prosvetni poklic ne dopušča, skrbeti za dom, da pa bi vendar brez vsake škode lahko plačal eno mino kazni. To mesto govori morda najodločneje proti nasprotnim poročilom. Pomisliti je samo, da je bila tedanja mina vredna skoro 400 zlatih dinarjev in da smo tu že na koncu Sokratovega življenja, v času, ko je po preteklih vojnah meščanstvo strahotno obubožalo: kdor je tedaj mogel brez škode utrpeti izgubo ene mine, je moral še vedno imeti vsaj srednje premoženje. In tudi Sokratovi sodniki so smatrali, kot bomo še videli, to vsoto naravnost za razžaljivo majhno, tudi zanje Sokrat ni bil berač. Tem solidnejše so morale biti njegove razmere tedaj, ko je očetovo zapuščino prevzel. Zato tudi ni čuda, da se vsa nasprotna poročila stekajo pri Diogenu Laerciju, ki je brez vsake kritike zbral vse mogoče in nemogoče senzacijske anekdote o grških filozofih in podal tako v marsikaterem pogledu mesto zgodovine pravecatu chronique scandaleuse starogrške filozofije.

Vse to dela tudi umljivo, da se je tudi Sokrat sprva oprijel domačega poklica in ga izvrševal še v moški dobi, dokler se ni popolnoma posvetil izključno duhovni vzgoji odrasle mladine. Vsekakor je bila še dolgo po njem govorica o treh boginjah na vhodu Atenskega gradu, ki da so Sokratovo delo. Tudi sicer smemo domnevati, da je sprejel že doma najugodnejše vplive za nadaljnji razvoj. Na različnih mestih se zopet pri Platonu sam hvaležno spominja domače vzgoje in smatra kot dovršen mož svoj poznejši učiteljski poklic le za nekako duhovno nadaljevanje onega dela, ki so ga opravljali njegovi starši. Tudi sam da je le babica, duševna babica, ki ne vsiljuje nobenih resnic, temveč samo druge pripravlja, da jih sami rode. In Daidal, poklicni praded njegovega očeta, je baje vlil v mrtve postave življenje s tem, da je opustil prejšnje enakomerno iztegnjene noge in tik ob telesu viseče roke ter mesto njih pričel posnemati hojo in kretanje z

rokami. In gledalci so veseli vsled tega pojava zaklicali, take kipe je treba prikleniti, sicer zbeže. In Sokrat pravi, da se je prav od tega svojega pradedu priučil umetnosti, v pogovoru s prijatelji omajati njih mnenja, da se pričnejo v krogu vrteti in končno zbeže. Kajti dvomljiva in nevzdržna mnenja da so podobna onim bežečim kipom, utemeljena spoznanja pa trdnim, priklenjenim. Iz vsega tega vsaj toliko sledi, da je Sokrat instinktivno čutil, kaj je pomenjal zanj že vnanji poklic njegovih staršev: v vedno večji meri je obračal njegovo pozornost na človeka in na njegovo razmerje v prirodi in družbi. Seveda moramo od vsega početka predpostavljati na Sokratu izredne reflektorične dispozicije; te dispozicije pa so dobivale prvo in najboljšo hrano že doma in postaja tako vsaj vnanje umljivo, da in kako je bil center tudi vsega poznejšega njegovega mišljenja, t. j. njegov antropološko-etični vidik globoko zasidran že v prvih početkih domače vzgoje. Pozneje je pospeševal to smer tedaj običajni šolski pouk, ki je seznanjal mladino predvsem z vsebino klasničnih pesnitev in hkrati budil in vežbal njene muzikalčne in telesne spretnosti. Ukaželjni mladenič je imel pozneje prav v tistem času nebroj priložnosti, da je poslušal javne recitacije, muzikalne prireditve in celo znanstvena predavanja ter tako še po končanem splošnem šolskem pouku vedno bolj širil svoje duševno obzorje. K temu je pristopila tedaj malone neomejena možnost posečanja državnega gledališča, v katerem so se prečesto proizvajali do danes neprekosljivi umotvori dramatične umetnosti. Vsega tega je bil po rečenem deležen nedvomno tudi Sokrat in brez posebnih migljajev bi mogli domnevati, da je prav mnogo črpal osobito iz tedanje dramatične umetnosti. Vse tedanje tragedije so obravnavale antropološko-etične probleme svoje dobe in tudi konsekventen razplet vnanjega dejanja podrejale dialektično-dialogičnemu razvijanju prvih. Ta markantna notranja stran tedanje dramatike pa je hkrati najmarkantnejša notranja stran Sokratove mentalnosti. In v resnici spravljajo Sokrata, kot bomo še videli, tudi sporočila v posebno zvezo s tedanjim glavnim dramatikom, za 10 let starejšim Evripidom.

Tako smo dospeli na točko, ko si moramo postaviti vprašanje, kje naj iščemo nadaljnje ter več ali manj neposredne činitelje vsega poznejšega Sokratovega razvoja. Vsi veliki misleci imajo ponavadi svoje prednike ali »učitelje«, kojih delo ali enostavno nadaljujejo ali pa so z njim vsaj v takem razmerju, da šele to delo odpira pot tudi k pravemu umevanju njih lastnega dela. Prav pri Sokratu pa nas pušča ta vidik nekako načelno na cedilu. Da bi bil imel Sokrat kakršnekoli učitelje v takem ožjem pomenu besede, s katerimi bi bil torej v podobnem razmerju, kakor velja to n. pr. za Platona napram njemu ali za Aristotela napram Platonu, tega ne moremo sklepati iz nobenih sporočil, še manj pa iz njegovega nauka samega. Sicer pa bi tudi težko kaj drugega pričakovali, če se spomnimo na to, kaj sem že v prvem delu mogel omeniti o pomenu Sokratovega nastopa za nadaljnji razvoj zapadnoevropske misli. Seveda nahajamo tudi tu sekundarne činitelje, ki so nanj tudi več ali manj neposredno ugodno vplivali, pa so za pravo umevanje prav njegovega dela končno stranskega

pomena. Predvsem smatram za umestno, da najprej izločimo take osebnosti, ki jih tradicija večkrat navaja kot nekake prave idejne Sokratove učitelje, o katerih pa smemo prekmalu domnevati, da niso bili z njim sploh v nobeni zvezi ali vsaj niso za specifično njegovo delo niti omenjenega sekundarnega pomena. Sem spada Aishinov dialog »Aspazija«, ki odkazuje tej izobraženi in duhoviti hetéri mesto nekake Sokratove učiteljice. Ona da je imela razgovor s Sokratom, Ksenofonom in njegovo mlado ženo in sicer o ljubezni in ženskem vprašanju, Sokratu da je odkrila globlje pojmovanje erotičnega vprašanja, mladi zakonski dvojici pa da je poudarjala socialno enakopravnost obeh spolov in potrebo temeljitejše ženske vzgoje. To sporočilo pa je skrajno sumljivo, dasi ga polaga Aishin v usta samemu Sokratu. Aspazija je sicer resda vabila na Periklejev dvor in zbirala okrog sebe najznamenitejše osebe tedanje Grške; toda v času, za katerega nam gre, prav Sokrat še ni bil nikaka znana osebnost — saj iščemo šele njegove učitelje. Za tedaj je zato prav malo verjetna taka duhovna zveza sina srednjemeščanskega obrtnika z mogočno Aspazijo. Drugič je bila Aspazija znana kot voditeljica ženskega gibanja, ki je energično zahtevala in utemeljevala, naj se bistveno dvigne duševno obzorje in vzporedno družabno mesto dotedanje grške žene. In ko je pozneje postal Sokrat znana in popularna osebnost, je postal prav vsled svoje originalne dialogične učne metode hkrati nekak literarni tip, ki ga — z dobrim ali zlim ali nobenim namenom — navaja večina tedanjih in poznejših dialogov kot tako ali drugače sodelujočo osebo. V izraziti luči bomo to videli še na Sokratovem razmerju do sodobne komedije. In tudi omenjeni Aishinov dialog je nedvomno motriti samo s tega vidika. Poleg tega smo že videli, da polaga tudi Platon svoje globlje pojmovanje ljubezni v Sokratova usta, ki pa da mu ga je odkrila — svečenica Diotima. In zopet odgovarja povsem fiktivnemu mestu Diotime tu enako fiktivno mesto Sokrata tam. S teh vidikov je tudi jasno, zakaj imenuje v Platonovem dialogu »Meneksenos« Sokrat sam Aspazijo svojo učiteljico — govorništva. Da je to Platonova satira, s katero hoče le bičati plehki formalizem in mehanizem vse retorike, sledi dovolj jasno iz Sokratovih izjav, kakor da je Aspazija tudi iz drugih storila dobre govornike, da je dan poprej na pamet in iz Periklejevih fraz sestavila cel nagrobní govor, da bi se ga bila skroo dejanski lotila, ker se ne more dovolj hitro učiti itd. Vse to in še marsikaj drugega priča, da ta pot ne vede do iskanih Sokratovih učiteljev. Isto velja o drugem takem kandidatu, o glasbenem učitelju Konnu. Tudi njega imenuje pri Platonu Sokrat svojega učitelja. Kako je to razumeti, kaže dvoje. Prvič nastopa tu Sokrat kot Konnov učenec v poznejši starosti in mi iščemo prve in glavne pobudnike za njegovo javno delovanje; videli pa bomo, da je nastopil Sokrat kot javni in bliskovito občnoznan učitelj kmalu po tridesetem letu svoje starosti. Drugič merijo vse ostale okoliščine zopet na to, da gre tudi tu za Sokratu in Platonu lastno ironično namigavanje. L. 423. je bila uprizorjena Ameipsijeva komedija z enakim naslovom »Konnos«, v kateri se stari Sokrat z drugimi starci vred uči igranja pri glasovitem citrarju Konnu, ki izliva nanj, ker je — najnerodnejši učenec, ves

svoj žolč in ga obdeluje celo z batinami. No, in v Platonovem dialogu »Evtidem« Sokrat izjavlja, da dela sramoto svojemu učitelju Konnu; sicer da se še pri njem uči, a njegova nerodnost da vzbuja le jezo učiteljevo. Gre torej samo za ironično ponavljanje napada v omenjeni komediji, zopet samo za nedolžno satiro. Po Diogenu Laerciju bi prišel v poštev še tretji kandidat, namreč znani glasbenik D a m o n. Ta vest pa se naslanja končno na Platona, ki sicer govori o Damonu vselej spoštljivo, vendar tako, da smemo v najboljšem primeru misliti kvečemu na prijateljsko razmerje med njim in Sokratom, nikakor pa ne na razmerje starejšega učitelja do mladega učenca. Spričo Damonovega resnobnega stališča v filozofskih in političnih vprašanjih in njegovega nespornega strokovnjaštva v teoriji muzike bi bilo tako osebno prijateljstvo med njim in Sokratom tudi kaj možno.

V tem stiku je torej tem važnejše poročilo Diogena Laercija, češ, Sokrat se je v 17. letu starosti pridružil Ar h e l a j u, Anaksagorovemu učencu, in občeval z njim mnogo let; z njim da je tudi potoval na Samos, namreč pri priliki bojnega pohoda Atencev l. 441/440. Sicer že vemo, koliko je Diogenu verjeti; toda to velja le na splošno, ker je Diogen pač vse zbral, karkoli in kakorkoli mu je prišlo v roke. Prav vsled tega pa utegnejo posamezna njegova sporočila imeti tem večjo vrednost, ko govore za to tudi različne druge okoliščine. Predvsem gre za formalno historično resničnost ali vsaj možnost gornjega sporočila. Diogen je povzel svoje poročilo iz potpisnih skic Iona iz Kiosa, ki je bil prav v času omenjenega bojnega pohoda na Samos v svoji domovini. Sofoklej pa je bil tedaj kot strateg s posebnim pomorskim oddelkom odposlan proti Lesbosu in Kiosu, da dobi nove pomoči za glavno akcijo. Arhelaos je bil s Sofoklejem v prijateljskih odnošajih in se je torej z njim iz umljivih razlogov udeležil te posebne ekspedicije; naravna posledica je bila, da se je v Kiosu sestal z znanim mu pesnikom Ionom, ki je pri tej priliki torej prvič spoznal tudi Sokrata, Arhelajevega učenca in mlajšega vojnega tovariša. Pozneje je postal Sokrat splošno znana osebnost in se je zato tudi Ion v svojih potpisih nanj še posebej spomnil. Ta interpretacija tudi ne nasprotuje dejstvu, da Platon Samskega pohoda nikjer ne omenja: v »Simpoziju« so omenjeni le boji, ki se jih je udeležil tudi Alkibiad, v »Apologiji« pa le bitke, v katerih je bil Sokrat v istini osebno navzoč; tu je naravno odpadla omenjena ekspedicija, ki je vedla Sokrata stran od bojev pri Samosu na mirni Kios. Kako naj bi tudi omenjal Sokrat, ko je stal pred svojimi sodniki in jih spominjal na to, kar je prestal na različnih bojščih, še svoj pohod na Samos, ki je po naključju zanj postal v resnici le — neko potovanje? Tako v bistvu že z raznih strani podano pojmovanje omenjene Diogenove opombe vsekakor dokazuje, se zdi, možnost, da je bil Sokrat Arhelajev učenec. Prav zdaj pa nastane za nas šele glavno vprašanje. Če naj je bil Arhelaos Sokratov učitelj, mora vesti od prvega do drugega tudi neka in najsi še tako rahla i d e j n a zveza, ki nam vsaj delno omogoča tudi r a z v o j n o umevanje najmarkantnejših strani na nadaljnjem Sokratovem lastnem mišljenju. Vsekakor si moramo že zdaj predočiti temeljne miselne znake poznejšega dovršenega Sokrata, ker je samo tako možna odločitev vprašanja,

ali zasluži prav Arhelaos, da ga po tem, kar tudi o njem vemo, idejno-razvojno stavimo tik pred Sokrata. O Sokratu samem pa velja, kakor bo nam to pokazal poznejši oris njegovega nauka, predvsem dvoje: da je oče znanstvene etike in znanstvene logike in to v eni sami potezi, tako, da je njegova etika hkrati njegova logika in obratno. Sokrat je prvi zavestno opustil vse fizikalne, astronomske in prirodnofilozofske špekulacije svojih prednikov in obrnil svojo miselno pozornost k človeku in njegovim zadevam. Tu se je prvič pojavil antropocentričen vidik, ki je imel sam po sebi posledico, da je tudi v teoriji prav vprašanje človeške sreče in nesreče ter z njim tako tesno spojeno vprašanje — dobrega in zlega postalo poglavitno, centralno vprašanje. Sicer smo nekak antropocentrizem našli že pri sofistih (Protagora!), toda ta antropocentrizem je negativen in služi le negaciji vsake objektivnosti. Sokratov antropocentrizem pa je pozitiven, ki veruje v človeško spoznanje in vidi prav v človeku tudi najelitnejši objekt tega spoznanja. Sokrat je bil prvi zavedni humanist in tudi njegova logika je samo vnani izraz dejstva, da je svoj humanizem hotel znanstveno okrepiti, logično fiksirati. Niso ga več zadovoljevali zgolj praktični etični nauki in imperativi, temveč prvi je stremel po induktivni izločitvi in končni definatorični določitvi temeljnih etičnih pojmov samih, iz katerih šele je nato izvajal nadaljnje in zopet zgolj teoretične zakone vsega dobrega in zlega. Tako je utemeljil etiko kot posebno vedo, prav s tako etiko pa obenem pripravil pot do druge in dotlej tudi neznane vede, do Platonove in Aristotelove logike. In kratko lahko zdaj podam tole karakteristiko Sokratove misli: etika je bila njena materija ali vsebina, logika pa njena oblika ali metoda.

Ali je torej omenjeni Arhelaos sploh mogel biti pravi, idejni učitelj takega učenca? Dve okoliščini zahtevata, se zdi, pozitiven odgovor na to vprašanje. Prvič spada sem znano mesto v Platonovem dialogu »Faidon«, kjer riše Sokrat sam svojim učencem pot svojega filozofskega razvoja. V mladosti, pravi, se je mnogo pečal z fizikalnimi in fiziološkimi teoremi, mnogo razmišljal o nastajanju in izginjanju in še posebej o izvoru živih bitij, pa tudi o vprašanjih, kakor ali je sedež mišljenja kri ali zrak ali ogenj ali pa povzročajo možgani naše zaznave in preko njih tudi spomin in domišljijo, in končno je opazoval tudi nebesne in zemeljske pojave ter razglabljal o snovnih elementih sveta kakor tudi o njih medsebojnem druženju in ločenju. Toda naj so se mu zdele vse te torije spočetka še tako izvrstne, popolnoma da ga niso mogle zadovoljiti, ker ne odkrivajo temeljnih vzrokov prikazni. Končno da mu je prišla v roke knjiga filozofa Anaksagore »O naravi« in nov svet se je odprl njegovemu duševnemu očesu. Spoznal je, pravi, da je vzrok premikanja in vesoljnega reda razumni duh in da zato svet ni produkt skrivnostne nujnosti ali še manj umljivega slučaja, temveč delo nadvse modrega in mogočnega bitja, ki je svet smotreno izobličilo in uredilo. Toda, ko je šel globlje, mu tudi Anaksagorovi nazori niso nudili tega, kar si je od njih sprva obetal. Saj nastopa razumni duh tu le kot početnik prirodnega spreminjanja, je pa brez pomena za umevanje svetovnega procesa samega. Duh da

daje snovi samo premikanje in red, nato pa se skrije in prepušča svet zgolj mehanskemu nadaljnemu razvoju. Na mesto prvotnega smotrenega motrenja prirode, ki da ga je tako veselo iznenadilo, je stopil zopet zgolj mehanski vidik. Zato pa da si je sam izbral drugačno pot za svoja raziskovanja. Odvrnil je, pravi, svojo pozornost od golih prikazni in se zatekel k pojmom, v katerih šele je spoznal pravo bistvo reči. Ti pojmi da so se mu izkazali kot ideje ali prapodobne reči in obenem kot njih zadnji vzroki in končni smotri. Reklo se je, da podan oris ne more pomenjati Sokratovega duševnega razvoja, ker da manjka v njem prav antropološko-etični vidik in ker je označeni nauk o idejah specifično platonski; zato da se za tem orisom skriva prej Platon sam. Za svojo osebo ne morem slediti temu mnenju. Seveda je iz orisa črtati Platonove ideje in vzporedno označeno naziranje prirode kot gole »prikazni« (*επιφάνεια*) ali nedovršenega »posnetka« (*αὐτῆς*) idej, katere edine naj so nje pravo bistvo (*νοούμενον*). Vse drugo pa je prav za Sokrata tako značilno, da nam šele zdaj postane jasnejša pot, ki je vedla Sokrata v kontinuiteti s preteklostjo do gori podanega vrhunca njegove in zanj značilne misli. Prvič je jasno, da se je tudi ukaželjni Sokrat v prvi mladosti seznanil s prirodoslovnimi in prirodnofilozofskimi nauki svojih prednikov. Drugič odseva iz Platonovega orisa prejasno ona točka, ki že tedaj prav poznejšega dovršenega Sokrata ni mogla zadovoljiti, namreč da v nobenih prejšnjih teorijah o svetu in življenju ni našel strogega ali vsaj konsekventno izvedenega teleološko-smotrenega vidika. Saj je prav ta vidik za poznejšega očeta — etike že tedaj moral biti naravnost centralni vidik. Zato je tudi jasno, zakaj že tedaj ni mogel soglašati z Anaksagorom, ki stavi teleološki vidik samo na začetek sveta, v svetovnem procesu samem pa ga zopet izbríše. S tem je v dovolj jasni luči vsaj nakazan tudi antropocentričen vidik Sokratovega mišljenja. Mož, ki ga je predvsem zanimal človek in smotrenost njegovega dejanja in nehanja, enostavno ni mogel ostati pri smotru izven sveta, temveč je moral iskati ta smoter v svetu in življenju samem, predvsem pa v človeku, ki je tudi najizrazitejše torišče smotrenosti v najstrožjem pomenu besede. Končno pa poudarja Platonov oris z enako jasnostjo tudi metodično stran Sokratovega mišljenja, namreč njegovo pojmovno — logično smer. Ako vse to pomislimo, ne moremo dvomiti, da nahajamo v podanem Platonovem orisu dvoje: pristno razvojno sliko Sokrata, mesto poznejšega dovršenega Sokrata, pa še — Platona samega. Zdi se, kakor da je Platon pač hotel podati Sokratov razvoj, na konec tega razvoja pa postaviti sebe. V tem me potrjuje tudi dejstvo, da je Platon sam vsekakor izšel iz sokratike, ne pa iz predhodnih prirodnofilozofskih razmotrivanj.

Torej preostane samo še vprašanje, ali ne nahajamo osebe, ki bi jo mogli razvojno staviti nekako neposredno med orisanega mladega Sokrata in njegove več ali manj le prirodoslovno orijentirane prednike. Temu zahtevku pa je povsem primeren, kakor se zdi, prav omenjeni Atenčan Arhelaos, pesnik in filozof, na videz brez posebne samoniklosti. Baza njegove filozofije je nekak eklekticizem, ki vede v

marsikaterem oziru od Anaksagore nazaj k starojonskim filozofom, k Anaksimenu in Anaksimandru, pa spominja tudi na Heraklita. Po ohranjenih sporočilih (v pošteveh prihaja n. pr. Teofrastova doksografija, Diogen Laercij, Aecij, Hippolit). Kozmologijo svojega učitelja Anaksagore je v tem smislu izpremenil, da mu svetovni razum ne deluje izven prirode, temveč v njej sami; sicer v nadaljnjem ne zanika Anaksagorovih prirodnih »semen«, pa jih tolmači po starejšem vzorcu. Njih preoblika mu je zopet zrak, hkrati sedež svetovnega razuma, ki izloča tudi pri njem potom zredčevanja ali zgoščevanja onih semen na eni strani svetlo, toplo, ognjeno, na drugi pa temno, hladno mokro. Toplo sili ven in tvori kot ognjen eter skrajno sfero sveta, mokro pa se pod vplivom toplega deli v vodo in zemljo, ki ju premika nevtralni zrak, njega samega pa ognjena sfera. Bistveno izvirnejši pa je bil Arhelaos tam, kjer govori o izvoru živih bitij in njih nadaljnjem razvoju. Živa bitja so sicer tudi njemu že po starem vzorcu nastala iz zemlje pod sovplivom ognjenega elementa, ali glede njih nadaljnega razvoja se je tu prvič pojavil nov, t e l e o l o š k i vidik, ki je nekako izključno obrnil pozornost na človeka in n j e g o v o mesto v razvoju življenja. Arhelaos je namreč načel nauk, da se je življenje iz prvotnih najprimitivnejših oblik polagoma povzpensjalo vedno više in više in prav pri človeštvu dospelo na svoj višek, s tem pa hkrati na točko, ki pomenja že »ločitev« od vseh drugih živih bitij. Tu da se je pojavila razlika med zakoni »prirode« in zakoni »postave«, med slepo nujnostjo prirodnosnovne geneze in smotrenim razvojem človeštva, ki da si je edino ustanovilo mesta, izbralo voditelje, iznašlo vsakojake umetnosti in postavilo posebne, namreč državne, pravne in moralne zakone ter se takim potom iz prvotnega prirodnega stanja polagoma dvignilo na stopnjo — k u l t u r e . Sem spadajo fragmenti, ki poročajo, da je Arhelaos razpravljal o »lepoti, pravici in postavah« in da je že postavil tezo, češ, pravo in običaj nista prirodno-nujnega izvora, temveč postavno-smotrenega (da nista nujna (*νόμος*), temveč (*φύσει*). Za nas najvažnejše je pri tem dejstvo, da se tu mesto prejšnjega prirodnomehanskega vidika stavlja v ospredje — kulturno-teoretični, mesto prejšnje teorije slepo-zakonite prasnove teorija — teleološko-zakonite človeške družbe. Tisto silno nasprotje med narodo in kulturo, med svetom tega, kar je, in tega, kar n a j j e , je tu prišlo prvič do polne zavesti in kot križišče tega nasprotja je bil spoznan — človek. Ako vse to pomislimo, ni več dvoma, da spada prav Arhelaos tudi idejno tik pred Sokrata. O Sokratu pravi Platon, da se je v mladosti pečal tudi s prejšnjimi prirodnofilozofskimi teoremi; isto nahajamo pri starejšem Arhelaju, to pa še v smislu takega eklekticizma, ki je mogel Sokrata seznaniti z idejami večine predhodnih mislecev. Sokrata da je dalje posebno zanimal Anaksagora, da pa ga ni mogel zadovoljiti Anaksagorov izvensvetovni smoter in njegovo vzporedno zgolj mehansko pojmovanje svetovno-življenskega procesa samega; no, in Arhelaos je bil Anaksagorov učenec, ki je prav na tej točki spreminil nauk svojega učitelja in položil smotrenost sveta in življenja v svet in življenje samo. O Sokratu je končno znan njegov orisani antropološko-etični vidik, ki ga pa je v klicih zopet pripravil

prav Arhelaos s svojim razlikovanjem med teleološko-kulturno strukturo človeške družbe in zgolj prirodno-objektivnim značajem ostalega vesoljstva; njegovi početki prve teorije človeške družbe so morali biti naravnost odločilnega pomena za nadaljnji razvoj Sokratove po sebi antropocentrične mentalnosti.

Tako je zdaj sklenjena veriga takih činiteljev, ki pač zadostno dokazujejo, da smemo vsaj v že omenjenem sekundarnem smislu besede imenovati Sokrata pravega Arhelajevega učenca in sicer v zgodovinsko-formalnem kakor tudi idejno-razvojnem pogledu.¹ Kakor sem bil to deloma že omenil, pa je mladi in — starejši Sokrat mnogo črpal nedvomno tudi iz sodobne dramatike, pri čemer je predvsem misliti na Evripida, za kar govore že različne vnanje okoliščine. Prvič je po sporočilih Sokrat bajé sicer redko posečal gledališke predstave, vsekakor pa uprizoritve Evripidovih novih del. Dalje sikajo sodobni komiki s svojimi zasmehi enakomerno prav na Sokrata in Evripida in očitajo drugemu celo idejno zavisnost od prvega. In tudi poznejši Sokratovi učenci — s Platonom na čelu — so polni spoštovanja prav do Evripida, ki ga stavijo na višino Sofoklejevo, dočim imajo za druge le prereditko kako dobro besedo. Vse to postaja nekako samo po sebi umevno, če še tako nakratko primerjamo notranje-idejno smer obeh genijev: ta smer je vsaj v materialno-vsebinskem pogledu skoroda identična. Tudi Evripid se peča s svoje strani predvsem z moralno-etičnimi vprašanji človeške družbe in njenih podincev, tudi njega zanimajo predvsem človeška dejanja in nehanja, na katerih odkriva tudi on teleološko-smotreno ozadje prav vsega človeškega javljanja. In kar je morda še značilnejše, tudi Evripid stavi teoretično-umsko stran človeka nad njegovo nagonsko-praktično, tudi po njem lahko vodi in naj vodi človeško voljo človeški razum, ki torej tudi njemu ni samo kažipot iskanja resnice, temveč obenem edini vodnik na potu pravice. In prav Sokratovo etiko preveva, kakor bomo videli, enako intelektualistično pojmovanje človeške npravnosti, da, Sokrat je bil postavil tezo, da tisti, ki »dobro« spozna, hkrati »dobro« ravna in obratno. In usodna resnica znanega izreka: video meliora proboque, deteriora sequor — nam razlaga ono veliko razliko med Evripidovim kulturnim pesimizmom in Sokratovim kulturnim optimizmom. Oba sta stavila razum nad voljo, toda Evripid je prav vsled tega obupaval nad dejanskim stanjem, kjer ponavadi zmaguje volja nad razumom, Sokrat pa je iz istega razloga bil naravnost življensko-trdno uverjen o končni zmagi razuma. Sicer pa je ta razlika v končnem presojanju učinkovitih človeških vrednot v najtesnejši zvezi tudi z bistveno drugačnim poklicom prvega in drugega. Evripid je v samotni snoval svoje tragedije, v katerih je takorekoč moral prikazovati obupno, tragično borbo prav dobrega proti zlemu, Sokrat pa je črpal zaklade modrosti iz vrvečega življenja samega, iz ust onih, ki so se udajali njegovim neprestanim vprašanjem sredi ulice ali na

¹ Proti temu seveda tudi ne govori svojčas označeno Arhelajevo razmerje do starogrške sofistike. Prav vsled svojega orisanega preloma v razvoju dotedanje znanstvene miselnosti spaja Arhelaos s preteklostjo v enaki meri sledečo sofistiko na eni strani in — Sokrata na drugi.

trgu ali pri burnih nočnih zabavah. Evripid je takorekoč teoretično pobijal, kar je Sokrat praktično ustvarjal, oba pa sta sledila istemu principu specifično človeške etične smotrenosti. Če vse to uvažujemo, ni dvoma, da so starejšega Evripida in mlajšega Sokrata spajale duševne vezi, pri čemer že radi starostnih razlik — ko je Sokrat pričel javno delovanje, je bil Evripid že priznana osebnost — seveda ni misliti, da bi bil Evripid šele od Sokrata prejel one vplive, kot bi bilo to povzeti iz omenjenih strupenih očitkov njegovih nasprotnikov. Pač pa bomo nasprotno mogli reči, da je Evripidova miselnost kaj pobudno vplivala in morala vplivati na nadaljnji razvoj mentalno tako sorodnega mlajšega Sokrata in da je le-ta prav v Evripidovih delih z veseljem našel premnogo takega materijala, ki je bil takorekoč že idejno prikrojen za njegovo lastno nadaljnje razmišljanje, ki mu ga v tej kondenzirani formi ostalo življenje ni moglo nuditi. Kratko: Evripid je vplival na Sokrata kakor vedno vpliva starejši poet-dramatik na mlajšega in idejno enako usmerjenega — misleca-znanstvenika. Ta Evripidov vpliv dobiva še posebno mesto vsled znane Evripidove idejne zavisnosti od Anaksagorovega učenca Diogena iz Apollonije, ki je podobno kot že omenjeni Arhelaos pričel prav s teleološkim motrenjem prirode, posebno pozornost pa obrnil k vprašanju božanstva in postal tako bržkone oče poznejšega tako zvanega teleološkega dokaza za existenco božjo. Po ohranjenih fragmentih (Dielsove edicije) mu je sicer tudi zrak sedež božjega razuma, neobhodnost takega razuma pa izvaja iz smotrene ureditve prirode, v kateri da ima vse določeno mero in ne prevladuje ne zima ne poletje, ne noč ne dan, ne vihar ne solnce; isto da najdemo tudi povsod drugje, v posebni meri pa da se vidi to v preračunano smotrenem ustroju človeškega telesa (frgm. 3, 5—6!). Povsem podobne nazore pa nahajamo tudi v marsikaterih Evripidovih delih (n. pr. v »Trojankah« in »Hiketidah«) in postaja tako razvojno umljivo tudi dejstvo, da je poznejši Sokrat, kot bo nam to pokazal oris njegovega nauka, svojo antropocentrično etiko metafizično fundiral na ideji božanstva kot nadčloveške garancije za končno zmago resničnega in dobrega; in že omenjena logična stran njegove etike ga je sama po sebi morala nagibati k ideji takega svetovnega razuma, ki je toliko, kolikor je vir »resničnega«, hkrati vir »dobrega«, napram kateremu torej v istini ni več razlike med resničnim in dobrim, med neresničnim in zlim.

S tem bi bili vsaj v glavnem izčrpani več ali manj važni p o s a m e z n i vnanji činitelji Sokratovega notranjega razvoja. Torej pa prav na tem mestu ne smemo pozabiti s p l o š n e g a takega činitelja, ki je tedaj imel že obliko prosvetno-socialnega pokreta; mislim namreč na tedanjo sofistiko, ki sem jo bil iz tega razloga že posebej orisal med Sokratovimi idejnimi predhodniki. Šele v neprestani borbi s sofistiko je postalo polagoma vse to, kar je bilo v in na Sokratu še rahlega in labilnega, jekleno in nepremično, starogrška sofistika je bila ona arena, v kateri se je izkazal Sokrat kot triumfalen borec za kulturno vero človeštva in kot neizprosni odkrivatelj samo navidezne izbrazbe, ki pokriva s kraljevskim bleskom beraško siromaštvo duhá. In orisana sofistika je imela za Sokrata celó

dvojni pomen. Prvič so bili načelni problemi crisane sofistike tudi njegovi problemi, na katerih pa je on odvrnil pozornost od njih vnanje-verbalne plati in jo obrnil k njih notranje-vsebinskemu ozadju ter tako vsaj pripravil nepremakljive temelje za končno razlikovanje med resničnim in neresničnim, med dobrim in zlim. Dočim je orisana sofistika s prejšnjimi starogrškimi misleci od Talesa do Demokrita prav v svetovni prasnovi (*φύσις*), v tem, kar bi mi imenovali objektivno, t. j. v n a n j o prirodo, videla hkrati edino možni temelj tudi vsake spoznavno-teoretične in nagonско-praktične objektivnosti ter torej s svojim zanikanjem te prirode konsekventno morala zanikati tudi možnost kakršnekoli n o r m a t i v n e objektivnosti, pa je Sokrat pri zasledovanju njenih problemov odkril drugo prirodo, prirodo d u h á in našel v t e j »prirodi« od sofistike zanikane kriterije resničnega in dobrega in z njim obenem mesto, ki gre v sistemu objektov našega spoznanja tudi oni prvi, vnanji prirodi. Drugič pa je samo navidezno-logična ostrina načelnih sofistčnih argumentacij Sokratu tudi posredno pokazala neobhodno potrebo resnično-logičnega mišljenja, take miselne eksaktnosti, ki ne pomenja samo tehnične virtuoznosti v spretnem sklapljanju in vnanjem urejanju besednih izrazov, temveč, ki temelji stvarno na notranji vsebini induktivno pridobljenih in analitično opredeljenih logičnih pojmov. Sokratova etika pomenja tako v marsikaterem pogledu duhovno reformacijo onega materijala, s katerim se je pečala tudi sofistika, logično-pojmovna stran njegove etike pa enako duhovno reformacijo one metode, s katero je sofistika svoj materijal obravnavala. Zato tudi ni čuda, da je imel Sokrat po vsej verjetnosti tudi pozitivne slike vsaj z onim delom sofistike, ki se ni bavil toliko z načelnimi vprašanji človeškega spoznavanja in praktičnega udejstvovanja, tembolj pa s takimi posameznimi problemi, ki bi z današnjega vidika spadali v delokrog tako zvanih pozitivnih znanosti. Že v smislu svoječasnega orisa sofistike je tu misliti predvsem na tedaj načete jeziko-slovne študije in sicer v prvi vrsti na P r o d i k o v o sinonimiko, ki je s svojo težnjo po več ali manj ostrem razlikovanju med navidezno enakimi pomeni različnih besed in obratno tudi z jezikoslovne plati bila nekako primerna Sokratovi težnji po enakem razlikovanju na čisti vsebinsko-pojmovni plati. Zato je pač povsem umljivo, da spravljajo nekatera poročila Sokrata v ožjo zvezo prav s Prodikom. Seveda zopet ni misliti, da bi bil — mlajši — Prodikos Sokratov učitelj, dasi ga ta sam pri Platonu večkrat tako naziva. Saj že vemo, kako moramo umeti taka Sokratova nazivanja, in potrjuje to tudi v tem slučaju nekako izrecno druga Platonova opomba, češ, da je Sokrat mladeniče, ki mu niso mogli slediti ali mu sicer niso ugajali, — pošiljal k Prodiku in drugim sofistom. In na drugem mestu pravi Sokrat pri istem Platonu, da o pravilni rabi besed še ne more govoriti, ker da je poslušal samo Prodikovo predavanje za eno drahmo, ne pa onega za 50 drahem. Zopet sama ironija in morda tudi satirična osvetlitev sofistčne naučne cbrti. Razmerje cbeh mož je torej po vsem tem bilo kvečemu tako, da je Sokratu pač bila vseč Prodikova rečnoba in k življenskemu pesimizmu nagnjena osebnost, ki sta

jo tudi Platon in — Aristofanes očitno cenila, da mu je ugajalo tudi njegovo znanstveno prizadevanje, da pa je tudi pri njem pogršel, kar je sam iskal, namreč logično-vsebinsko razčistitev naših temeljnih pojmov; te razčistitve mu tudi Prodikovo zgolj jezikovno-pomensko razčiščevanje ni moglo nadomestiti.

Orisal sem v glavnem vse one vnanje činitelje, ki so po mojem mnenju več ali manj pomembni za lažje umevanje Sokratovega duševnega razvoja. Seveda pa bi vsi taki in podobni vnanji vplivi bili naravnost nemožni, če bi ne bili imeli primerne torišča v Sokratovi notranjosti. Saj sem že svojčas, koj v pričetku pričujočega spisa, moral ostro razlikovati med zgolj mehansko-naravoslovnim in razvojno-historičnim razlaganjem in tako utrditi, da ne moremo nobene, kaj še historično pomembne osebnosti izvajati po načelu mehanske ekvivalence, t. j. v polnem obsegu in po vseh straneh enostavno iz njene preteklosti ali iz njenega »milijeja« v najožjem in najširšem pomenu besede. To velja tembolj v našem primeru in moramo torej v Sokratu s a m e m najti take strani, kojih celokupnost je bila edini f u n d a m e n t a l n i činitelj njegovega nadaljnega razvoja in brez katerih bi tudi vse doslej povedano prav nič ne pripomoglo k odločitvi vprašanja, odkod — S o k r a t? V polnejši meri bodo sicer prav te strani očitne šele pozneje, ko bomo imeli pred seboj vso Sokratovo osebnost. Vendar pa morem, ako prav vidim, že v tem stiku opozoriti na dve značilni okoliščini. Kot deloma že omenjeno, je šele Sokrat na zapadu odkril svet d u h a kot poseben svet, kot lastno »prirodu«, na kateri edini temelje končno tudi vsa naša teoretična in praktična načela. In šele Sokrat je pristopil — in t o p r v i na zapadu in vzhodu — k t e m u svetu z nožem induktivno-dialektične logike. Iz tega historičnega dejstva pa sledi nepobitno prav dvoje: da je imel Sokrat že v prvih početkih naravnost singularno dispozicijo in potrebo za miselno pogrezanje v najskrivnejše globine lastne notranjosti in da je na drugi strani prav to pogrezanje dobivalo pri njem v vedno večji meri obliko povsem novega in dotlej neznanega — znanstvenega razmišljanja. Le tako postaja tudi umljivo, da je napis na delfskem svetišču: »S p o z n a v a j samega s e b e !! (gnothi sauton) postal, kot bomo to še posebej videli, naravnost nekak motto vsega zasebnega in javnega delovanja Sokratovega. Prav to stran prikazujejo v najrazličnejših oblikah na Sokratu povsem složno Platonovi dialogi in od njih tako oddaljeni Ksenofonovi »Spomini« in vzporedno s tem se tudi njegovi učenci nikjer ne imenujejo »učenci«, temveč n. pr. »tovariši«, »prijatelji«, »somišljeniki«, pristaši (sunontes, gnorimoi, sundiatribontes auto, epitedeioi itd.). Ta i n t r o s p e k t i v n o - l o g i č n a smer njegove notranjosti je bil oni razvojni plus na dotedanji starogrški miselnosti, kateri edini razlaga, da in zakaj so tudi vsi poprej navedeni vnanji činitelji iz mladega Sokrata končno storili Sokrata moža, s katerim se pričinja nova doba miselnega razvoja na zapadu. Tudi v mnogo poznejših stoletjih dobimo osebnosti s podobno strukturo, a pri nobeni ne trčimo na toliko enotnost dveh najsilnejših nasprotij vsake človeške narave. Misliti je n. pr. samo na P a s c a l a, za katerega je tudi značilna izredna miselna eksakt-

nost na eni strani in mistično pogrezanje v tajne globine lastne notranjosti na drugi; toda pri njem sta bili ti dve smeri takorekoč r a z k l a n i, kar se vidi najlepše iz dejstva, da gre Pascalu na polju introspektivno dobljenih vprašanj samo mesto nekakega literarnega esejista, mesto znanstvenika pa na polju matematike, ki nima opravka z introspektivno metodo. Pri Sokratu pa sta prav ti dve smeri naravnost sovpadli: introspektivna smer njegovega mišljenja je bila o b e n e m njega logična smer in obratno, ogenj — njegovega »srca« je v resnici hladil njegovo »glavo«, hlad njegove glave pa je netil ogenj njegovega srca. Pri Sokratu nahajamo in to prvič dvojje: maksimalni razvitek obeh smeri človeške duše in njih harmonično spojitve v okviru enotne osebnosti, ki vsaj na svoji višini ne pozna več nobene notranjega razkola, niti tam, kjer je celo Kristu pokalo srce, kjer se mora odločiti, ali da umre in zmaga ali pa da živi brez zmage.

Šele tako pojmovana Sokratova lastna notranjost nam odpre pot k polnemu umevanju vsega njegovega razvoja tja do poznejše moške dobe in pokaže tudi vse doslej povedano v pravem razmerju do tega razvoja. Zdaj postaja umljivo, kako je prav na njega ugodno vplival že rojstni dom, kjer so bile tudi človeške zadeve v ospredju, poleg doma pa še poznejša šolska vzgoja, da mu je omenjeni Arhelaos odprl pogled na dotedanje znanstveno delo in ga vsaj posredno seznanil s pojmom znanstvenega zakona sploh in svetovnega posebej, vsaj deloma pa tudi s svoje strani okrepil njegovo lastno antropocentrično smer, kako mu je sodobna dramatika še s posebne strani nudila prav njega zanimajoči material in kako ga je končno sodobna sofistika vsled svoje navidezno enake usmerjenosti naravnost izzvala, da tudi sam javno nastopi.

(Dalje sledi.)

Prosveta.

O »Kajnu«. Pisatelj France Bevk je spisal dramo »Kajn« z namenom, da naslika trpljenje našega ljudstva v Italiji, pod jarmom fašizma. Cilju ne oporekam, a sredstvo naj bi ne bila umetnost-dekla. Potrebujemo primorske slike, verne in poštene; upajmo. Pisatelj »Kajna« nam je ni dal. Temelj dejanja je etično na pesku. Naš narod je tu krivičen in ga zato doleti kazen. Gosposka morala je v njem. Od kod? Zakaj je Andželo izdajalec Slovencev, če sploh ni Slovenec? Na teh dveh točkah se ruši dejanje. Ali je morda greh slovenske služkinje - mučenice vzrok narodnega trpljenja? Ali

so med fašiste zašli le naši siromaki, da se rešijo gladu, ker jim narod ni priznal življenskih pravic? Ne. — Mi vemo, da so bili pri nas prvi fašisti bogati ljudje. Gospoda pravi drugače. Pisatelj »Kajna« je napisal gosposki nauk: mi rodoljubi, utrjeni v tradiciji, si ostanemo zvesti. Le nizka plast rodi izdajice. Resničnost pa je prekričala ta nauk. Razumete? To velja onim, ki mislijo, da so dramo razumeli. Prinesel jo je tudi »Dom in svet«, igrali so jo v mariborskem kraljevem gledališču in še marsikje. Videli so narodno tendenco — koristna stvar. Dejanje je navidezno močno, osebe sicer su-

rovo podane, a borbene. Za oder dobra stvar, učinkovita, nacionalistično vzgojna. A gnila. Treba le še, da jo fašisti prevedejo v italijanščino in pokažejo vsemu svetu našo pokvarjenost ter dokumentirajo svoje kulturno poslanstvo nad nami. — Rezijanec.

En primer sodobne pesmi. — Naša doba je barok fraze. Vsaka odmirajoča ideologija se razsuje v frazah. Fraza kot fetiš je karakteristikum našega liberalizma, ki se izgublja sredi lastne praznote. Fraza je pesek, ki sloni na njem vsa liberalno-meščanska družba, ki vsled svoje netvornosti admira bodočnosti. A kakor vsa okolica, je tudi človek, ki stoji v njej, zapisan smrti. Tako je nastopil Mirko Kragelj s svojimi »kresnicami in snežinkami« in postavil pred nas verno zrcalo onega sveta, v katerem živi in kjer kraljuje fraza in vsakdanji parfem. »Ideologija« družbe dokumentira z vero v nacionalizem, njeno doživljanje s svojo plehko erotiko. A v vsej knjigi ni niti ene besede, ki bila doživetje ali spoznanje, kjer leži bistvo pesniške tvornosti. A kdor se ni iztrgal iz vsakdanje površnosti in proniknil v žarišče človeka, ne more biti pesnik. Človek, ki ima vsaj občansko razmerje do umetnosti, ne bi mogel izdati take knjige, ki je verodostojen dokument prazne, v frazi zakoreninjene meščanske družbe. S stališča umetnosti se o tej knjigi ne da govoriti, kajti kakor fraza ne more biti nikoli sredstvo umetnostnega ustvarjenja, tako tudi ne more postati objekt umetnostnega raziskavanja. — Srečko Kosovel.

Novačanova »Veleja« na šentjakobskem odru. Veleja je težko uprizorljiva. Treba je večje režiserjeve roke, ki zna tudi črtati. So stvari, ki se lepo berejo v knjigi, na odru pa motijo ali vsaj zavirajo potek dejanja. Posebno konec tretjega dejanja pa je igralsko riskanten, zdi se mi, da tudi psihološko premalo utemeljen. Sicer pa je igra zelo dobra. Igrali niso slabo. Prav dober pa je bil zadnji prizor I. dejanja med Leuto in Velejo,

drugo dejanje mnogo boljše od prvega, tretje pa je zopet padlo. Milčičeva kot Veleja se je potrudila in bila v čustvenih momentih dobra, sicer pa ni nikjer motila, akoravno te vrste vloge niso zanjo. Velej (Lavrič) in Lenta (M. Košak) sta bila najboljši kreaciji. Pri Lavriču pa me je motil suh in brezbarven organ, dočim bi moral Lenta boljše izigrati neme prizore. Bogatin (Gnidovec) je bil premalo mogočen, saj to je čisto cankarška figura (Kantor), Gnidovec pa se je preveč razblinil. Petričeva je kot Velejeva mati pokazala prav lep talent za stare kmečke ženice. Mlinar Peter, ki je bil v prvem dejanju dober, je padal od dejanja do dejanja. Od pohotnih starcev je bil Šiba (Škerl) mnogo boljši od Daresa (Markiča), ki se je v prvem dejanju še močno boril z besedilom. Režiser bi lahko storil več, priporočam mu paznjo na izigranje nemih prizorov in logičen akcent. Zdi se mi, da je nepravilno poudarjanje v posameznih stavkih predvsem režiserjeva krivda. Na odru moramo zahtevati naravnosti, ne izumetničenja radi efekta.

Scenerija je bila za tako majhen oder dobra, izgovarjava dobra, posamezniki pa so prehajali tu in tam v dialekt, kar bi se ne smelo dogoditi. Petje za odrom je prav dobro podkrepilo igro. V-o.

† Žeromski in † Reymont. Vzporedno z našo »Moderno« se je uveljavila na Poljskem literarna struja, ki je v glavnih potezah sorodna naši. Poljsko novejšo pripovedništvo izkazuje izrazit realizem, ki pa se je očitno odklonil od suhega pozitivizma, ki ga je nadomestila domovinska nota. Najizrazitejša zastopnika te vrste poljskega modernega pripovedništva sta Žeromski in Reymont, ki ju je meseca decembra preteklega leta prehitela smrt.

Stefan Žeromski se je rodil leta 1863 v vasi Strawezni v kielškem okrožju. Zgodaj, že v svojem šestem letu, je izgubil mater. Gimnazijo je dovršil v Kielzyh in nadaljeval študije na varšav-

skem vseučilišču, a ga je vsled slabega telesnega zdravja moral predčasno zapustiti. V poznejšem življenju je deloval kot domači učitelj in kot tak prepotoval domalega vse pokrajine svoje rodne dežele, kjer se je seznanil z življenjem vseh plasti svojega naroda. Poleg tega se je tudi dalje časa mudil v inozemstvu: v Švici in na Francoskem. V Varšavi je preživel kot glavni bibliotekar knjižnice Zamojskih grofov šest let. Večji del svojega življenja je prebil v Zakopanu v nekdanji Galiciji. Svojo pot je nastopil začetkom devetdesetih let in je spočetka sodeloval pri raznih poljskih listih. Od leta 1894. pa je izšla cela vrsta knjig, večinoma krajših povesti. Največji in ob enem najobširnejši deli Štefana Žeromskega sta njegov socijalnopsihološki »Brezdomci« (Ljudzie bezdomni) in historični roman »Pepel« (Popioły). Popularne so še tudi poleg nekaterih dram njegove »Povesti« (Opowiadanie), »Knjiga pripovedk« (Utwory powieściowe), »Ariman se maščuje« (Aryman mści się), »Ura« (Godzina), »Krasota življenja« (Uroda życia) itd. Posamezna njegova dela so doživela že več izdaj in bila prevedena v vse večje svetovne jezike.

Vladislav Reymont je bil ro-

jen leta 1868 v vasi Kobile v lodsčkom vojvodstvu. Po dovršeni srednji šoli se je ukvarjal z najrazličnejšimi posli. Bil je gospodarski adjunkt, železniški uradnik in celo menih pavlanskega reda. Že njegovi prvi literarni začetki so izkazovali Reymontov izreden dar. Vso vrsto njegovih del polnijo najrazličnejše povesti, novele, romani in celo par dram. Vrhunec svojega umetniškega dela je dosegel v svojih »Kmetih« (Chłopi), kjer je posvetil globoko v dušo poljskega kmeta, a brez vsake mehkužne občutljivosti in brez poezije. Tudi njegova dela so doživela več prevodov in žela povsod priznanje. Bil je odlikovan z Noblovo nagrado.

Oba, Reymont, zlasti pa Žeromski, nista suhoparna pripovednika in opisovavca miljejev, pač pa stvaritelja čudovitih občutij s pestro izbiro slik in izraza. Iz njihovih del vstajajo pošastno vse grozote smrti, bede, osamljenosti in blodnega življenja. Reymont ostane v svojih delih hladen opazovavec, ki vestno beleži vsa neštevilna občutja; Žeromski pa je povsem poln krvi in neprimerno občutljiv. Oba, Reymont in Žeromski, ostaneta krepka in visoka, večno živa stebra v stebrišču poljskega literarnega življenja.

Dijaško življenje.

Svet slušateljev ljubljanske univerze. Že dobri dve leti se je debatiralo po raznih akademskih društvih in klubih o ustanovitvi reprezentance vseh slušateljev ljubljanske univerze. Sklicevalo se je tajne in javne sestanke, poudarjalo potrebo take reprezentance, kovalo pravila, jih zopet spreminjalo, a do ustanovitve dolgo ni prišlo. Vzrok je bil zelo enostaven: Vsak je hotel sestaviti reprezentanco tako, da bi imel v njej zagotovljeno odločilno besedo. Toda zelo težko je, izmisliti si način, po katerem bi gotova skupina, ki bi eventuelno ostala v manjšini, kljub

temu ohranila vodstvo. Vedno pa je mogoče, da ta ali ona skupina na naši univerzi, tudi če ima danes večino, jutri lahko postane manjšina. Zato pri vseh utemeljen strah za vodstvo, iz strahu pa zavlačevanje ustanovitve... Končno se je ta strah vsaj nekoliko paraliziral, da se je posrečilo združenim močem sklicati ustanovno skupščino za sredino novembra. Skupščina sama je potekla še precej mirno, odobrena so bila pravila in poslovnik. Mnogo živahnejše so bile naslednji dan volitve. Hodniki na univerzi so se spremenili v agitacijske lokale, in stene

so bile pokrite z lepaki. Celo ljubljanski dnevnik so skušali vplivati na akademске volilce. — V boj so stopile tri skupine: lista A (»Jadran«, »Triglav« in »Slovenski Jug«, lista B (neorganizirani, »Njiva«, »Blok levih«) in lista C (»Danica«, »Borba«, »Zarja« itd.). Najlepšo disciplino je pokazalo v volilnem boju klerikalno dijaštvo, ki je tudi opustilo vsako javno agitacijo, zavedajoč se društvene discipline svojega članstva. Da je močno razvila javno agitacijo lista B, je razumljivo, ker neorganizirani nimajo organizacije, ki bi nudila možnost notranje (društvene) agitacije. Brezdvomno najjačjo agitacijo je razvila — kljub vsaj na zunaj dobri agitaciji (Centralno tajništvo) — lista A. Volilni akt sam je potekel popolnoma mirno in akademikom dostojno. Rezultat: lista A 464 (predsednika in 3 odbornike), B 174 (1 odbornik), lista C 250 (2 odbornika).

Ugotovitev. Lista A se je pri volitvah v Svet slušateljev ljubljanske univerze poslužila med drugim lepaka z brzjavko, v kateri obljublja g. minister Radić štipendije vsem, ki bodo volili listo B. (Karakteristično za avtorje!) Danes, ko je g. minister prosvete že podpisal ukaz o podelitvi štipendij, lahko ugotovimo, da med vsemi štipendisti ni niti enega Njivaša, katerim je bila vsebina lepaka brezdvomno namenjena!! Pač pa je večina vzeti izmed onih, ki so po razglasitvi volilnega rezultata klicali »Živijo Pribičević!« (nadstrankarska skupina!) in ministru prosvete Radiću, ko se je vozil mimo Akademskega kolegija, žvižgali skozi okna kolegija. — Stvarna ugotovitev brez komentarja.

Razdelitev štipendij slušateljem ljubljanske univerze. Bivši minister prosvete g. Pribičević je določil, koliko štipendij dobijo posamezne fakultete naše univerze. Iz znanih razlogov je prišla filozofska fakulteta pri njem v nemilost, zato jo je pri razdelitvi štipendij kratkomalo črtal. Ker smo poznali metode g. Pribičevića, se temu črtanju nismo čudili. Nerazum-

ljiva nam pa je nemarnost kompetentnih faktorjev, ki niso pravočasno obvestili novega ministra prosvete g. Radića o krivici, storjeni naši filozofski fakulteti. Tako smo doživeli, da so bile štipendije sedaj sicer individualno nepristransko razdeljene, da pa ni bila popravljena krivica filozofski fakulteti in so bili vsi njeni slušatelji brez ozira na svoje prepričanje od štipendij izključeni. (Nepoučeni bi mogel misliti, da Slovenci ne rabimo svojih filozofov ali da so naši filozofi sami bogataši.) — Smatramo za častno dolžnost Sveta slušateljev ljubljanske univerze, da pojasni g. ministru prosvete položaj filozofske fakultete in naprosi univerzitetno upravo za podporo pri ureditvi tega važnega vprašanja.

»Mladina« in srednješolci. (Dopis srednješolca.) Moti se, kdor misli, da zadovolji srednješolskega dijaka doza znanosti, ki se mu mehanično ubija v glavo v šoli. Ne more ga zadovoljiti, ker ima premalo življenskega v sebi, ker nima nobenih pravih stikov z vsakdanjim življenjem, ker je kakor stara lajna, ki gode vedno isto staro pesem in se prav nič ne briga, ali poslušalcem še vedno ugaja, koristi, ali ne. Zato je razumljivo, da hoče dijak temu zlu sam odpomoči, bodisi skupno s tovariši v raznih dijaških organizacijah, bodisi sam s čitanjem razprav, knjig, časopisov, posečanjem prireditev itd. Žal, da temu stremljenju navadno nasprotujejo naši »vzgojitelji«, trdeč, da nam je vse to za enkrat nepotrebno in naj rajši marljivo študiramo. Ne vem, ali so o tej svoji zahtevi sami uverjeni, da je pravilna, ali ne. Kajti skoro bi jim človek ne mogel prisoditi tako malo psihologije, da ne bi spoznali stremljenja mladega človeka, ki si hoče razložiti in utemeljiti dogodke vsega javnega življenja okoli sebe, ki nanj še mnogo bolj vplivajo, kakor na stare ljudi. Mnogo lažje se posvetijo mrtvemu teoretičnemu študiju starejši, medtem ko hoče mlada narava — življenja. Nočem s tem trditi, da je zahteva profesorjev

po marljivem učenju za šolo nepravilna, temveč hočem samo poudariti, da je vsaj enako upravičeno stremljenje dijakov po spoznanju praktičnih življenjskih problemov, ker leži to stremenje že v naravi mladega človeka sami.

Dijaški listi zapadejo le prepogosto vplivu starejših. Zato pišejo strogo po njih navodilih — »za srednješolce«. Ti pa ne smejo razpravljati in razmišljati o življenju izven štirih sten šolske sobe, kjer velja geslo: disciplinarni red. In duša, žejna spoznatih vzroke in posledice vsega, kar jo obdaja, duša, ki še ne stoji v blatu starejših, na vseh koncih in krajih vezanih in odvisnih, ne sme ne slišati ne videti, ker to ni — »za srednješolce«. Zato tudi razni dijaški listi pišejo v resnici samo »za srednješolce«. Srednješolci pa imajo srednješolstva že v šoli dovolj, zato se za take liste ne ogrevajo in listi ne uspevajo. Tudi ko sem dobil lansko leto prvo številko »Mladine« v roko, mislil sem, da bo nudila blago »za srednješolce«. Zdi se mi pa, da je spoznala zahteve današnje mladine, ker se je kmalu začela »srednješolcem« od-

daljevati. Letošnji letnik je končno to zastarelo tradicijo ukinil, kar so najpristržnejše pozdravili ravno srednješolci, Želim le, da bi »Mladina« tako nadaljevala in ne razočarala onih, ki so začeli upati... T. iz C.

Projekt dijaškega mesta v Parizu. Pariški vladni krogi se bavijo že dalje časa z zanimivim projektom, zgraditi v Parizu dijaške domove za dijake posameznih držav. To je nov dokaz velikopotezne in sistematične akcije »svetovnega mesta«, ki ne zamudi nobene priložnosti, da privabi čimveč tujcev.

Kitajsko dijaštvo proti Japoncem. Osrednja zveza kitajskih dijakov v Nemčiji je izdala pred dnevi proglas, s katerim protestira proti brutalnosti Japoncev, ki so zasedli kitajsko ozemlje v Mandžuriji, in proti neenakim pogodbam imperialistov na Kitajskem. Zanimiv za mišljenje kitajskih dijakov v inozemstvu je pasus proglaša, ki izraža simpatije sovjetski Rusiji kot braniteljici izkoriščevanih kolonialnih narodov. (Po St. Obzoru.)

Razno.

V znamenju splošnega varčevanja. Vse naše časopise poroča na dolgo in široko o »štednji« državne uprave. Eni trdijo, da štedijo, drugi jih karajo, da ne štedijo dovolj, tretji zopet trdijo, da štedijo, a na nepravem mestu, itd. Res, prava vojska. Toda zanimivo je, da ne hrumi ta vojska samo pri nas, temveč tudi v drugih evropskih državah. Tako n. pr. »štedi« tudi poljska vlada. Začela je pri prosvetnem ministrstvu in — vsa poljska javnost je vznemirjena vsled te »štednje«: redukcija univerz, zvišanje šolskih pristojbin, restrikcija in znižanje plač učiteljev in profesorjev. V zadnjem času pa se je vsemu temu pridružilo še vprašanje državnih štipendij. Po najnovejši

ministrski naredbi naj se ukinejo državne štipendije vsem visokošolcem. S to naredbo je težko prizadetih samo v Varšavi 378 dijakov, ki večinoma stoje tik pred koncem svojih študijev. Varšavski visokošolci štipendisti so sklicali zborovanje, na katerem so sklenili prositi ministrstvo prosvete za ukinjenje te naredbe. Sličen sklep je napravil kongres Bratních Pomocí Akademických, ki se je odločil, da v slučaju izvedbe omenjene naredbe obustavijo svoje delovanje vse dijaške samopomočne organizacije in dajo svoje mandate na razpolago akademskim senatom. Minister prosvete St. Grabski je sprejel dijaško deputacijo in ji zagotovil, da bo skušal urediti vprašanje

njim v prid. Vendar zavisi končna rešitev od ministrstva financ. — Oh te ljube štednje!

Odkritje bogatega ležišča helija v Kanadi. Na opušenih naftovih poljih v Ingleswoodu, nekoliko milj od Torronta v Kanadi so ugotovili ogromne množine helija. »Manchester Guardian« piše, da bo odkrito ležišče helija dajalo največji kvantum tega redkega plina v državi. Odkritje tega ležišča helija nudi obsežno polje k trgovskemu izrabljanju, ker je

helij eden najlažjih plinov in poleg tega proti ognju indiferenten. Do sedaj sta mogli delati poskuse s helijem samo dve univerzi na svetu: leydenska univerza na Holandskem in berlinska univerza. Sedaj ima univerza v Torronto na razpolago neomejeno množino tega plina. Leta 1917. je bilo na celem svetu samo 200 kubičnih čevljev helija. Sedaj računajo, da bo dajalo novo odkrito ležišče do 100.000 kubičnih čevljev letno.

Za spomin!

Neredna tiskovna pomota ali Triumf politike SDS in Svetozarja Pribičevića v Ljubljani. »Bodite uverjeni, gospod minister, da nam je napredek in svoboda jugoslovenskega naroda cilj, kateremu ste i Vi posvetili svoje delo.

Iz govora gdč. V. S. »Jutro«, 19. I. 1926.

Najnovejši jezik na Balkanu. »Izgon jugoslovenskega jezika iz italijanskih sodnij.«

»Jutro« 23. X. 1921.

Seksualni misterij. Morda te polne noge — ključ k tabernaklju, ki čuva skrivnostno posodo spočetja? V njej radost, ljubezen in sreča moža, vsa naša bodočnost in vse naše zdravje. To žena, je tvoja največja skrivnost, misterij, ki večno ga svet razrešuje, v njem vsa veličina in vsa tvoja — duša.

(Mirko Kragelj: Žena. Iz zbirke: »Kresnice in snežinke.« Ljubljana 1925.)

Huda vestnost. Ko je uprava Narodnega gledališča v Ljubljani brala v Hagemannu, da je glavno pri teatru režija, je šla in jih postavila osem.

»Nov poskus« za razvoj našega pozorniškega jezika. Uprava ljublj. Narodnega gledališča je v »Jutru« 15. novembra 1925 objavila sledečo zanimivo novico: »Igra (»Zapeljivka«) ima gorenjski značaj in se bo igrala v gorenjskem narečju. Gledališče hoče storiti s tem nov poskus za razvoj našega oderskega jezika.«

To je torej nov poskus. Eden izmed starejših poskusov pa je ta, da je »gledališče« uvedlo v »naš oderski« jezik ruske, češke, hrvaške in druge slovensko-dialektične »finese«.

Hvala bogu, spet se razvijamo, gospod dramaturg Župančič!

Ob sedemletnici Cankarjeve smrti. Po kritiki komedije »Za narodov blagor« v »Jutru« 15. nov. 1925 sklepamo, da Govekar še vedno ni prebolel Cankarjeve diagnoze.

Govekar pleše ali Veselo spoznanje. »Razvoj slovenske politike tekom zadnjih 25 let kaže, da se je Cankar v svojih nadah glede Ščuk in njih množice zelo varal...«

Glede Govekarjev pa nas je Cankar pogruntal.

»Jutro« 15. XI. 1925.

Cankarjeve nejasnosti. V »Jutru« št. 266 15. XI. 1925 je pisal Fran Govekar med drugim tudi tole: »Fraze, frazerstvo? Cankar ni jasen, kaj mu je fraza?«

Ubogi Cankar! Prepiral si se z Govekarjem, pa še ne veš, kaj je fraza!

?!

Bivša medicina v gledališki kritiki. »Opozarjam le še, da »Hinterkopf« ni tilnik, nego zatilnica, namreč kost glave nad tilnikom. Ako bi bil nesrečnež padel

na tilnik, bi si bil zlomil vrat; ker je padel na zatilnik, ki je pretresel male možgane in zblaznel. G. Rogoz se zato pravilno grabi za glavo zadaj, nikoli pa ne za tilnik.« Fr. G. Ljubljanska drama, »Jutro« 19. I. 1926.

Fr. Govekar kot gledališki zgodovinar ali Bon-ton v praksi. »Leta 1922 je prišla k našemu odru Marija Nablotska, odlična ruska umetnica, hči ruske igralkke, ki je pri nas v »Idijotu« žela svoj prvi triumf in kasneje kot Ana Karenina stopila takoj na prvo mesto vseh igralk, kar jih doslej pozna naš oder. — Putjata se je sijajno uveljavil pri ljubljanski drami kot prvovrsten igralec, kakršnega po Borštniku nismo imeli več. — Ako omenjamo še režiserja in izbornega mentorja Osipovića v naši drami... vidimo, da imajo naši Rusi tudi za slovensko gledališče zasluge, ki jih naša kulturna zgodovina beleži kot izdaten activum.«

Iz »Ruski umetniki v Ljubljani«, Jutro, 9. I. 1926.

Oster posluš g. Fr. Govekarja. V vlogi zdravnika je nastopil »g. rež. Osipović, ki je dokazal, da je jezikovno znatno napredoval.« »Jutro« 19. I. 1926.

Težko vprašanje. »Slov. Narod« je priobčil dne 9. januarja 1926 daljši članek pod naslovom »Nekaj iz zgodovine slov. gledališča«. Članek bi se imenoval lahko tudi drugače, na primer: »Govekar — centralna postava slov. gledališča« ali »Govekar — rešitelj slovenskega teatra« ali »Rokovnjači — svetla točka našega teatra« ali kaj podobnega.

Nastane le še vprašanje: li je spisal članek g. Govekar sam ali ga je spisal njegov prijatelj?

Pesnik in stranka. (Parodija po Tagoreju.) **Pesnik:** Imej usmiljenje s svojim hlapcem, stranka moja.

Pesnik: Imej usmiljenje s svojim hlapcem, stranka moja.

Stranka: Kapital je že izčrpan in moji hlapci so že odšli. Zakaj prihajaš ob tej pozni uri?

Pesnik: Ko druge odsloviš, takrat je moj čas. Prihajam vprašat kakšno delo še ostane za tvojega poslednjega hlapca?

Stranka: Kaj moreš še pričakovati, ko je že prekasno?

Pesnik: Postavi me za tajnika svojega cvetočega vrta!

Stranka: Kakšna blaznost je to?

Pesnik: Opustil bom vse drugo delo. Svoje prepričanje in ideale vržem v prah. Ne pošiljaj me več za ideali; ne veli mi, naj pišem resnico. Ampak postavi me za tajnika svojega cvetočega vrta.

Stranka: Kakšne bodo tvoje dolžnosti?

Pesnik: Služil bom tvojim brezdelnim dnevom. Skrbel bom, da bo sveža travnata steza, kjer se šetaš zarana, in kjer bodo ljudje koprneči po življenju pri slehernem tvojem koraku obupavajoč preklinjali tvoje noge. Gugal te bom na gugalnici med vejami kompromisov, ko se bo urednik tvojega glasila mučil, da se v košatih besedah izbrano uslaže. Napolnil bom z dišečimi besedami odo, proslavljajočo tvoje ideale in tvojo mizo, kjer sitiš svojega hlapca.

Stranka: Kaj hočeš za plačilo?

Pesnik: Da pridem za tvojo mizo, o stranka! Da te bom smel moliti kakor nežne popke lotosove in da z rožnimi verigami ovijem tvoja krvava zapestja, da pobarvam tvoj ostudni obraz z zlatim prahom idealov in da izbrišem z njega kepo prahu, ki je ostala tam še od kompromisov.

Stranka: Tvoja prošnja je uslišana, hlapec moj, ti boš tajnik mojega cvetočega vrta.

Vsem prizadetim v album napisal Srečko Kosovel.

ZA IZVRŠITEV VSEH V
TISKARSKO STROKO
SPADAJOČIH DEL SE
TOPLO PRIPOROČA

TISKARNA MERKUR

LJUBLJANA, SIMON
GREGORČIČEVA UL.

TELEFON ŠT. 552 ŠT. 13 TELEFON
ŠT. 552

TISKA KNJIGE, ČASO-
PISE, CENIKE, LETAKE,
VSE TRGOVSKE TER
URADNE TISKOVINE

== LASTNA ==
KNJIGOVEZNICA

